

Stratégie prezentovania väčšinového a menšinového názoru v online diskusiiach o dotáciách do poľnohospodárstva*

JANA LINDBLOOM**

Sociologický ústav SAV, Bratislava

Presentation Strategies of Majority and Minority Opinions in Online Discussions on Agricultural Subsidies

Abstract: Drawing on discourse analysis and ethnomethodology, this study presents an analysis of online political discussions on the contentious issue of agricultural subsidies as a case of 'talk-in-(inter)action'. A corpus retrieved from an internet forum biased towards right-wing framings of political issues furnished this study with a means to focus on an 'inter-discursive' contestation taking place within a debate setting characterised by an asymmetric representation of opposing viewpoints. Entries criticising and entries defending agricultural subsidies and/or farmers were juxtaposed and analysed as culturally adroit performances of the social role of a representative of a local majority or minority opinion. The paper provides an elucidation of the unequal demands on representation of these diverse positions and clarifies the effects of some frequently employed discursive strategies, which bolster both the persuasiveness of the promoted interpretation and the positioning of the represented discourse on the battlefield of gaining/maintaining discursive dominance. It is argued and shown that the position of local dominance vs. subordination is not a matter only of numerical prevalence, but also (and perhaps primarily) of the interactional co-production of respective positions and of the discursive accomplishment of corresponding social roles.

Keywords: discourse analysis, ethnomethodology, media, online discussions, discursive strategies, agriculture, subsidies.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2010, Vol. 46, No. 4: 505–535

Internetový priestor býva vyzdvihovaný ako (doposiaľ) najdemokratickejšia podoba verejnej sféry. Absencia časových a priestorových obmedzení, nemožnosť použitia fyzického násilia, či voliteľný stupeň anonymizácie svojho vstupu, zbavujú toto pole mnohých reštrikcií vlastných iným (verejným) priestorom a (potenciálne) dovoľujú omnoho otvorenejší a rovnocennejší stret rôznorodých

* Tento text bol vypracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0156/09. Chcela by som poďakovať obom recenzentom za podnetné pripomienky k pôvodnému rukopisu tohto textu.

** Všetku korešpondenciu posielajte na adresu: Mgr. Jana Lindbloom, Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovensko, e-mail: jana.lindbloom@savba.sk.

stanovísk a perspektív. Internet takto umožnil aj dovtedy marginalizovanejším názorom vstúpiť do verejnej debaty. Rozmanitosť hlasov na internete nemá v iných verejných sférach obdobu.

Výpočet týchto všeobecne uznávaných a využívaných kvalít elektronickej verejnej sféry však neimplikuje ideálny charakter tohto média a verejnej debaty uskutočňovanej jeho prostredníctvom. Popri zrejmom probléme, ktorý súvisí s materiálnou podmienenosťou účasti pripojením na sieť, čoraz viac vyvstáva otázka, či vôbec (alebo do akej miery) dochádza k stretu rôznych hlasov a „skutočnej“ vzájomnej deliberácii oponujúcich si perspektív. Či tieto rozmanité hlasy navzájom komunikujú a interagujú, alebo len paralelne koexistujú v rámci svojich „podobne-zmýšľajúcich“ (*like-minded*) domén. Kým mnohí autori poukazujú na „fragmentovanosť“ internetovej verejnej sféry, výskumy iných zasa dokladajú výpovede respondentov o subjektívne zažívanom náraste počtu epizód, v ktorých sú svedkami alebo účastníkmi konfrontácií odlišných mienok [prehľad debaty podáva napríklad Dahlberg 2007].

Táto štúdia je tiež vystavaná ako príspevok k popisu mechanizmov uskutočňovania a prekonávania fragmentácie internetových diskusií do enkláv „podobne-zmýšľajúcich“ skupín ľudí. Predmetom analýzy sú debaty, ktoré prebehli k článkom publikovaným na internetovom portáli denníka SME. Tematicky sú sústredené okolo poľnohospodárskych dotácií ako reprezentatívneho prípadu spornej a diskutovanej otázky. Nakoľko je denník SME i jeho web-stránka doménou predovšetkým politicky pravicovo orientovaných výkladov, aj debaty na tomto fóre si do značnej miery udržiujú podobu výmen replík medzi členmi takto názorovo spriaznenej skupiny diskutérov. Denník SME však predstavuje najvýznamnejší mienkotvorný denník na Slovensku a jeho stránka patrí k najnavštevovanejším portálom.¹ To sa, napriek relatívnej politickej vyhranenosti média, odráža v pomerne značnej heterogenosti čitateľskej obce. Nakoniec aj charakter samotných diskusných príspevkov poukazuje na to, že okrem (prevažujúcich) komentárov, ktoré zdieľajú základné premisy s vysvetleniami ponúknutými hostiteľským denníkom, do debát vstupujú aj nositelia alternatívnych, či konkurujúcich interpretácií. A práve početne omnoho menej zastúpené príspevky obhajujúce dotácie a/alebo farmárov zaujali moju pozornosť. Obhajcovia mali nielen iný názor a iné argumenty, ale svoje stanovisko (väčšinou) vyjadrovali viditeľne inak než prevládajúci kritici. Pokúsila som sa teda opísať, v čom spočívala táto inakosť.

Nakoľko ide (v takmer celom korpuse zhromaždených diskusií) o kolektívnu ko-produkciu diskurznych stretov, debaty umožňujú sledovať interakčné cesty upevňovania pozície presadzovaného diskurzu a (hraníc) členstva v skupine „podobne-zmýšľajúcich“ diskutujúcich. Zároveň však, keďže do debaty vstupujú aj konkurenčné výklady, diskusie sú rozoberané aj ako prípad medzi-diskurzného sporu, či medzi-diskurzného vznášania námietok (*inter-discursive*

¹ Pozri napríklad: <http://online.aimmonitor.sk/>.

contestation) [Dahlberg 2007]. Navyše, nakoľko fórum tohto denníka reprezentuje interakčné prostredie, v ktorom sú konkurujúce si interpretácie zastúpené asymetricky, debaty ponúkajú predovšetkým špecifickú ukážku medzi-diskurzného sporu odohrávajúceho sa v podmienkach nevyváženej účasti jednotlivých strán. Takéto usporiadanie medzi-diskurzného stretu nie je ojedinelou záležitosťou, skôr naopak, je bežnou situáciou nielen v internetovom prostredí, ale aj mimo neho. Z hľadiska výskumu mikro-epizód vytvárania, vyjednávania a udržiavania sociálneho poriadku však vnímam smer výkyvu mocenskej asymetrie ako lokálnu, situačne podmienenú záležitosť a nie ako esenciálnu charakteristiku zúčastnených diskurzov. Na iných diskusných fórach, či „offline“ stretoch môže byť vzťah dominancie a subordinácie týchto súperiácií výkladov inak naklonený či celkom preklopený.

Analýza predstavená v tejto štúdii je teda zameraná najmä na stratégie prezentovania väčšinového a menšinového názoru. Hoci sú spôsoby artikulácie otázky poľnohospodárstva a reprezentácie kategórie farmárov podstatnou (a pri rozbere neobchádzanou) súčasťou skúmaného medzi-diskurzného sporu, cieľom tejto práce je popísať predovšetkým najčastejšie mobilizované mechanizmy interakčného zvládania roly reprezentanta prevažujúcej versus menej zastúpenej strany v konfrontácii navzájom si oponujúcich výkladov. Dôraz je teda kladený nie na to, ako je otázka poľnohospodárstva artikulovaná a reprezentovaná online [Mautner 2005: 815], ale na to, ako (online) diskusné vstupy sociálne konajú a interagujú.

Reč a text ako sociálne konanie

Poznanie, že každá myšlienka sa dá vyjadriť a každá osoba sa dá opísať rôznym spôsobom, predstavuje súčasť bežnej sociálnej výbavy všetkých nás ako kompetentných členov spoločnosti. Voľba spôsobu opisovania a argumentovania odráža konkrétnu situáciu a to, o čo nám v danej chvíli ide, čo chceme vynaložením svojej komunikačnej námahy dosiahnuť. Keď niečo niekomu a/alebo o niekom hovoríme (píšeme), vykonávame tým rôzne veci: pripisujeme zodpovednosť, sťažujeme sa, zvaľujeme vinu, obhajujeme (sa), zosmiešňujeme, chválime, odsudzujeme, znižujeme či vyzdvihujeme význam určitých vecí, ľudí a udalostí. Naša sťažnosť by však zároveň mala vyznieť oprávnené, naše obvinenie opodstatnené, obhajovanie niekoho či niečoho ako nezaujaté a vykreslenie vecí „len tak ako naozaj sú“ by malo byť dostatočne presvedčivé. Svojou participáciou na takýchto bežných záležitostiach nášho žitého sveta sa spolupodieľame na vytváraní a udržiavaní sociálneho poriadku, ktorý má skrz-naskrz morálny podtext [Jayyusi 1984; Lepper 2000; Havlík 2007].

To, čo bolo v konkrétnej situácii povedané, nie je redukovateľné na to, o čom bolo hovorené [Garfinkel 1967]. Táto premisa je jedným zo základných východísk

etnometodologického a diskurzívneho² skúmania. Pri analýze reči (textu) z diskurzívnej a etnometodologickej perspektívy, to, čo bolo povedané alebo napísané, nie je skúmané ako (viac či menej presné) vyjadrenie toho, čo si ľudia myslia – nech už pod (skúmateľným) myslením rozumieme čokoľvek [Antaki, Widdicombe 1998: 7]. K slovám, opisom a názorom je pristupované ako k sociálnemu konaniu. Podstatné teda nie je to, čo si ľudia o niečom („naozaj“) myslia, ale to, čo interakčne dosiahli tým, že povedali, že si to myslia [Wooffitt 2005; Antaki, Widdicombe 1998; Lamerichs, te Molder 2003] a čo dosiahli tým, že to povedali práve istým spôsobom a nie inak. „Úlohou je analyzovať to, čo ľudia robia slovami, ktoré použijú“ [Edwards 1998: 31], pretože názory, opisy a objasnenia sú vždy zvolené a sformulované pre interakčné potreby konkrétnej lokálnej situácie.

Diskurzívny obrat v spoločenských vedách presmeroval našu pozornosť na pragmatický a funkčný aspekt prehovorov a textov. Zároveň priniesol aj novú konceptuálnu a analytickú výbavu. „Ak vidíme epizódy ako situácie, kde ľudia robia veci, potom najprirodzenejším organizačným princípom, do ktorého môžeme zarámovať naše skúmania, je rozlišovanie v termínoch úlohy a nástroja.“ [Harré 2003: 695] Efektívne vykonávanie komunikačných a interakčných úloh je podmienené uplatnením patričných diskurzívnych nástrojov a postupov. Na postihnutie týchto sociálnych fenoménov sa využíva predovšetkým koncept diskurzívnych stratégií.³ Ten vo všeobecnosti označuje „jazykové a lingvistické nástroje“ [Lee, Lin 2006: 336], ktoré aktéri zapájajú „za účelom vybudovania takého interpretačného rámca, ktorý učiní ich tvrdenia dôveryhodnými“ [Yamaguchi 2007: 90].

Z početných diskurzívnych (či etnometodických) postupov a nástrojov, ku ktorým budem odkazovať a ktoré budem identifikovať pri samotnej analýze diskusií, nateraz priblížim len dva: stratégiu argumentácie a členskej kategorizácie. Argumentačná stratégia ako „sprítomňovanie sietí súvislostí medzi dôkazmi“ [Kabele 1998: 365] býva mobilizovaná najmä pri zdôvodňovaní pripísaných (alebo naznačovaných) pozitívnych alebo negatívnych atribútov [Wodak 2001: 73]. Jej kľúčovou charakteristikou je jej nastavenie voči alternatívnym verziám, ktoré sú (mohli by byť) v hre.⁴ Opisy súvislostí sú vystavané v opozícii voči iným hodnoverným interpretáciám, ktoré prichádzajú do úvahy a presvedčivosť argumen-

² Termín diskurzívna analýza v tejto štúdii odkazuje predovšetkým na spôsob analýzy diskurzu, ktorý je praktizovaný členmi a nasledovníkmi *Discourse and Rhetoric Group* (DARG) na Loughborough University, Leicestershire, Anglicko. Túto skupinu reprezentujú spoločenskí vedci ako napríklad Jonathan Potter, Derek Edwards či Charles Antaki. Ich analytický prístup do veľkej miery ťaží práve z etnometodologického dedičstva v spoločenských vedách – najmä z konverzačnej a kategorizačnej analýzy.

³ Hoci je tento pojem rozsiahlo používaný, v málokterých prácach je presne definovaný.

⁴ Vysporiadanie sa s otázkou „viacverziowości“ sociálneho sveta patrí medzi základné úlohy (predovšetkým kvalitatívneho) spoločenskovedného výskumu. Problému interpretačného zvládania existencie viacerých verzií v zmysle rozporných, avšak rovnako presvedčivo pravdivých výkladov určitej udalosti, sa podrobne venovala Zuzana Kusá [2003].

tácie by mala znemožniť presadenie týchto alternatívnych výkladov. V podstate môžeme tvrdiť, že každý prehovor, text či rozprava sú naskrz argumentatívnej povahy. Používaný jazyk, či diskurz všeobecne, vykazuje konštitutívne opozičnú orientáciu, a teda esenciálne rétorický charakter [Wooffitt 2005: 95–96, 103; Edwards 1998: 17; Horton-Salway 2001: 162].

Jeden z najúčinnějších prostriedkov situačného konania prostredníctvom slov predstavujú lokálne uskutočňované kategorizácie (osôb).⁵ Členské kategórie, tak ako ich poňal Sacks, sú klasifikácie, ktorých komunikačná efektívnosť spočíva v tom, že pre svoju zviazanosť s určitými predikátmi a činnosťami umožňujú o kategorizovaných osobách (veciach, udalostiach) stručným spôsobom veľa vyjadriť. Posolstvo každej situačne použitej členskej kategórie je navyše nevyhnutne obohatené o morálny posudok, skrze ktorý členovia vo svojich konverzáciách nepretržite vyjednávajú, uplatňujú a lokálne dosahujú sociálny poriadok svojho žitého sveta [Lepper 2000; Silverman 1998; Jayyusi 1984].

Kategórie, a tým aj kategorizačná analýza, majú dvojaký charakter. Významy kategórií, t. j. najmä činnosti a predikáty, s ktorými sú zviazané, a súbory a štandardné relačné páry, ktorých súčasť tvoria, sú do istej miery kultúrne sedimentované. Avšak na strane druhej, ich presný obsah a význam je vždy zároveň aj situačne podmienený, či presnejšie povedané, situačne navrhnutý pre potreby konkrétnej interakčnej úlohy [Hester, Eglin 1997]. Z tohto dôvodu by mala byť kategorizačná analýza citlivá k obom týmto aspektom a reflektovať prelínanie reifikovaných a indexikálnych obsahov a významov konkrétnych členských kategórií [op. cit.].

Kategorizačná analýza disponuje viacerými konceptmi, ktoré Sacks identifikoval a definoval prostredníctvom detailných empirických analýz bežných konverzácií. Jedným z nich sú „s kategóriou zviazané aktivity“ (*category bound activities*), ktoré predstavujú činnosti konvenčne spojené s konkrétnou kategóriou [Jayyusi 1984]. Interakčná hodnota „s kategóriou zviazaných aktivít“ tkvie v ich schopnosti obojsmerne napomôcť vyvodiť spojitosti medzi kategóriami ľudí a od nich očakávaným správaním.

Určujúcou vlastnosťou každej členskej kategórie je aj to, že patrí do minimálne jedného „súboru“ (*collection*) kategórií. Označenie „súbor“ kategórii slúži na analytické uchopenie toho, že niektoré kategórie sú bežne členmi chápané ako tie, ktoré „patria spolu“. Keďže obsah a význam kategórií je do značnej miery lokálne a časovo podmienený [Hester, Eglin 1997: 18], situačne variabilné sú aj „súbory“, ktorých sú tieto kategórie súčasťou. Pragmatické preraďovanie určitej kategórie

⁵ Priekopníkom kategorizačnej analýzy bol Harvey Sacks. Kategorizačný (ako aj konverzačný) spôsob skúmania reči predstavil predovšetkým vo svojich prednáškach na UCLA. Na základe poznámok vtedajších študentov boli v roku 1992 vydané dva zväzky publikácie *Lectures on Conversation*, ktoré editovala G. Jefferson [Sacks 1992]. Definície a vysvetlenie kategorizačnej analýzy v tejto štúdii nečerpajú priamo z tohto východiskového diela, ale z druhotných prameňov, predovšetkým z prác G. Lepper [2000], D. Silverman [1998] a L. Jayyusi [1984].

z jedného súboru do druhého predstavuje člensky často využívanú stratégiu redefinovania sociálnej situácie a zvládania konkrétnych interakčných úloh.

Z doteraz povedaného by mohla vyvstať neľahká otázka vzťahu diskurzívnych a interakčných stratégií a (teda) diskurznej analýzy a etnometodológie. Najmä v prípade, ak kladieme vedľa seba Loughboroughskú školu diskurznej analýzy a etnometodológiu v konverzačno-analytickom či kategorizačno-analytickom prevedení, rozdiely medzi nimi sú len namáhavo postihnuteľné, keďže premisy a princípy tej druhej poskytli východiská pre rozvoj tej prvej. [K téme rozdielu napr. Wooffitt 2005; Housley, Fitzgerald 2008, 2009; Edwards et al. 2009.] Avšak, predovšetkým pokiaľ ide o diskurznu analýzu celkovo, Wooffitt [2005] poukazuje na to, že sa zaoberá funkčnými a konatívnymi aspektmi diskurzu v širšom zmysle slova. Zdôrazňuje, že „praktické objasnenia (*accounts*) a opisy nemôžu byť považované za neutrálne reprezentácie objektívnej sociálnej reality“ [op. cit.: 19], ale majú byť chápané ako sformulované pre momentálne relevantné praktické účely [op. cit.: 18].

V podstate by sme mohli povedať, že kým predmetom diskurznej analýzy je „talk/text-in-action“, etnometodológia (hlavne konverzačná a kategorizačná analýza), vychádzajúc z tradície interakcionizmu, sa zameriava na „talk-in-interaction“. Interakčný charakter dát umožňuje jednak detailne popísať lokálne aplikované etnometódy ko-produkcie a údržby sociálneho poriadku [Housley, Fitzgerald 2008, 2009], a zároveň poskytuje aj osožný nástroj overovania validity zistení – skrze interpretácie participantov v tom zmysle, ako danú sekvenciu rozvíjali vo svojich následných vstupoch (*turns*) [Wooffitt 2005]. Analýzu prezentovanú v tomto texte staviam na postuláte kompatibility týchto dvoch prístupov (empiricky doloženom napríklad výskumami DARG-u) a pripájam sa k ich spoločnému úsiliu konfrontovať „domnienku, že jazyk je médiom sociálnej reprezentácie, kým v skutočnosti je médiom sociálneho konania“ [op. cit.: 67].

Online diskusia ako sociálna situácia

Internetová, teda počítačom sprostredkovaná komunikácia,⁶ síce nepatrí k tradičným dátam diskurznej a konverzačnej analýzy, no čoraz viac výskumníkov využíva jej plnohodnotný sociálny charakter [napríklad Sneijder, te Molder 2005a; Waldstein 2005; Homoláč 2006]. Oproti tradičnému prepisu nahrávok má, samozrejme, jednu veľkú výhodu: dáta sú už od začiatku v podobe digitalizovaného textu. Hlavným dôvodom rastúcej pozornosti sociálneho výskumu voči týmto dátam je však neprehliadnuteľný význam a vplyv internetovej komunikácie v našom každodennom živote.

Internetová komunikácia má rôzne formy a jej podobnosť s písanou a/alebo hovorenou formou závisí od toho, či ide napríklad o e-mail, diskusné fórum ale-

⁶ Computer mediated communication (CMC)

bo chat. E-mailová komunikácia sa písomnému prejavu približuje najviac, a tak sa – oproti ostatným zmieneným typom – vyznačuje relatívne vysokou mierou formálnosti. Keďže sa jedná o asynchrónnu formu komunikácie, t. j. komunikácia prebieha oddelene nielen v priestore, ale aj čase, texty e-mailov charakterizuje širšia slovná zásoba. Chat sa, naopak, omnoho viac približuje k charakteristikám hovoreného prejavu⁷ [Yates 2001: 94–108]. Napriek tomu, že sa internetová komunikácia nachádza kdesi na pomedzí hovorenej a písomnej, je to predovšetkým svojrázna a špecifická forma interakcie, kultúrne a sociálne organizovaná sebevlastným spôsobom [op. cit.: 102].

Jedným z druhov počítačom sprostredkovanej komunikácie sú aj online diskusné fóra. Existujú fóra na webových stránkach zameraných na určitú oblasť či tému (napr. zdravotné problémy, deti, životný štýl), fóra spravované individuálnymi blogermi, ako aj fóra rôznych denníkov a týždenníkov. Kým fóra orientované na debatovanie o „súkromných“ problémoch a otázkach nezriedka predstavujú akúsi formu podpornej skupiny, na fórach (online verzie) denníkov diskutujúci komentujú (resp. mali by komentovať) aktuálne verejné a politické⁸ udalosti, čo týmto fóram (zvyčajne) dodáva odosobnenejší a anonymnejší charakter.

Jednou z vecí, ktorá býva týmto fóram vyčítaná, je (údajné) časté extrémne či anti-normatívne správanie diskutujúcich. Poukazované býva najmä na fenomén „rozohňenia sa“ (*flaming*), ktorý je definovaný ako „napádanie spoludiskutujúcich otvorene nepriateľským obsahom správy“ [Herring 2003: 616]. Jedná sa o tendenciu týchto diskusií vyústiť do vulgárneho vyjadrovania, osočovania a urážania. Kým niektorí pripisujú toto „asociálne“ správanie nízkej miere sociálnej zodpovednosti vyplývajúcej z charakteru online diskusie [op. cit.], iní zasa argumentujú, že to, čo sa môže z istého pohľadu javiť ako bezuzdné správanie, v skutočnosti môže predstavovať jeden z príkladov normatívneho správania v rámci určitej skupiny ľudí [Spears, Lea 1992 podľa Lamerichs, te Molder 2003: 455]. Spears a Lea [1992] interpretujú „asociálne“ správanie na online diskusných fórach ako dôsledok zredukovania komplexných osobností jednotlivých diskutujúcich na prezentované (prezentovateľné) identity, čo následne eliminuje vnímanie a pôsobenie vnútroskupinových rozdielov. Autori vysvetľujú: „Ak sa ľudia identifikujú s určitou sociálnou skupinou, vnímateľné skupinové rozdiely sa stanú menej dôležitými v prípade fyzickej izolácie a vizuálnej anonymity. To posilní normatívne správanie a skupinové reakcie v online skupine.“ [Spears, Lea 1992: 324 in Lamerichs, te Molder 2003: 455] Spears a Lea teda zdôrazňujú to, že online sociálna situácia (ľahšie) zastiera vnútroskupinové rozdiely a tým uľahčuje

⁷ Charakter komunikácie, samozrejme, neovplyvňuje len (a)synchrónnosť, ale aj účel komunikácie a to, komu je správa určená.

⁸ Rozdelenie fór na tie, ktoré sa zaoberajú „súkromnými“ a tie, ktoré zasa „verejnými“ či „politickými“ témami treba chápať ako zámerne zjednodušujúcu argumentačnú pomôcku. Nepodnietil ho predpoklad o tom, že existuje absolútny predel medzi tým, čo je „súkromné“ a čo je „verejné“, a už vôbec nie domnienka, že diskusné fóra na internete by boli týmto spôsobom nominálne roztriediteľné.

prejavovanie identít zdieľaných s danou skupinou.⁹ „Rozohňenie sa“ je z tejto výskumnej pozície interpretované ako reakcia na určitú sociálnu situáciu.

Kým výskumníci ako Spears a Lea hovoria o prejavovaní určitých identít, ktoré sú kdesi naporúdzi prichystané k patričnému použitiu v prípade potreby konkrétnej situácie a skúmajú súvislosť medzi situačnými podnetmi a voľbou identít, diskurzívni analytici a etnometodológovia interpretujú situačnosť identít (a iných kategórií) trochu inak. Dôraz je kladený nielen na to, že situácie podmieňujú výber kategórií, ale aj na to (a hlavne na to), že výber kategórií samotné situácie vytvára a pretvára. Vtiahnutie (alebo aj nevťahnutie) určitej kategórie (identity) do interakcie (re)definuje situáciu v tom zmysle, že (pre danú chvíľu) stanovuje lokálne relevantný kontext, v ktorom majú byť tak predmet, ako aj účastníci diskusie interpretovaní. Lepper prízvukuje Sacksovu myšlienku, že „o kontexte by sme mali uvažovať ako o aktívne vytváranom prostredníctvom vstupov jednotlivých hovoriacich, a nie ako o vopred-existujúcom ‚rámci‘, v ktorom interakcie prebiehajú podľa nezávislých pravidiel.“ [Lepper 2000: 52] Kontext (či sociálna situácia) je teda produktom interakcie pozostávajúcej z aktívneho zapájania kategórií/identít (a iných diskurzívnych praktík) za účelom dosahovania konkrétnych lokálnych interakčných cieľov [Edwards 1998]. Tým pádom, „rozohňenie sa“, tak ako aj iné (online) sociálne konania, môžu byť z etnometodologickej a diskurzívnej perspektívy interpretované nielen ako produkty určitej sociálnej situácie (napr. uľahčenej sociálnej identifikácie), ale aj ako nástroj jej vytvárania a uskutočňovania momentálnych interakčných úloh.

Online diskusie sú (nielen) z etnometodologického a diskurzívneho hľadiska vnímané ako analyzovateľné a analyzovaniahodné sociálne situácie. Jednou z výskumných čností etnometodologického (ale aj diskurzívneho) prístupu bolo (a je) zameranie analýzy na „prirodzene“ existujúce sociálne situácie, na „prirodzene“ vzniknuté dáta (na rozdiel od dát získaných prostredníctvom laboratorných experimentov či výskumných rozhovorov, ktoré vznikli z iniciatívy a spolupôsobenia výskumníkov).¹⁰ Dáta z internetových diskusií sú „prirodzenými“ dátami v tomto slova zmysle, konverzácií tvárou v tvár sú však podobné len do istej miery. Medzi konverzáciou a online diskusiou sú dva hlavné rozdiely. Po prvé, je to písomná a nie rečová forma komunikácie. Sproull a Kiesler poznamenávajú, že práve z tohto dôvodu predstavuje online diskusia veľmi vďačné dáta na ETM/DA analýzu. Textová internetová diskusia „je prekvapivo efektívny spôsob „vykonávania“ interakčnej práce vďaka tomu, že umožňuje užívateľom starostlivejšie zvoliť slová a menej odhaľuje ich pochybnosti a neistoty než sponátna reč.“ [Sproull, Kiesler 1991 podľa Herring 2003: 622] Druhý rozdiel spočíva

⁹ Spears a Lea však netvrdia, že všetky online diskusie posilňujú skupinovú identifikáciu u všetkých diskutujúcich. Možnosť posilnenia identifikácie, pochopiteľne, podmieňujú existenciou identifikácie s danou skupinou [Spears, Lea 1992: 324 in Lamerichs, te Molder 2003: 455].

¹⁰ Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že aj dichotómia medzi „skutočnými“ a „umeľými“ dátami môže byť šikovne interpretačne prekonaná preformulovaním výskumných otázok – veď nakoniec aj rozhovory a experimenty sú súčasťou nášho sveta.

v tom, že časová synchrónnosť nie je podmienkou debaty. Diskutujúci sa môžu zúčastniť diskusie v inom čase a môžu reagovať na hociktorý príspevok, nemusia teda nadväzovať na posledný vložený. Tieto možnosti však zároveň komplikujú vizuálne zobrazenie a radenie debaty. „Mnohí správcovia diskusných fór sa snažia predísť problémom, ktoré pramenia z prerušenej príľahlosti replík (*adjacency*) tým, že zoraďujú diskusné príspevky hierarchicky pod tie príspevky, na ktoré reagujú, a nie (alebo nielen) chronologicky.“ [Lewis 2005: 1807]

Napriek týmto rozdielom sú online diskusie (ako aj iné CMCs) z mnohých aspektov analyzovateľné ako „reč-v-interakcii“ (*talk-in-interaction*) [Sneijder, te Molder 2005b: 680]. Online diskusia je sociálna situácia, ktorá má svoj vlastný (vyjednávaný) poriadok a predstavuje jednu z účinných a členmi využívaných foriem sociálnej interakcie. Zvlášť zaujímavé a analyticky vďačné je sledovať diskusie o sporných otázkach, u ktorých ešte nebol dosiahnutý konsenzus [Wooffitt 2005: 14]. Debaty o kontroverzných témach (zvyčajne) poskytujú bohatý materiál, pretože bývajú husto zaplnené „praktickými (diskurzívnymi) činnosťami, pomocou ktorých jednotlivci napádajú a bránia vzájomne sa vylučujúce verzie“ [Lepper 2000: 39].

Online debaty o poľnohospodárskych dotáciách: predstavenie dát

Jednou z kontroverzných tém sú aj tzv. poľnohospodárske dotácie. Ich politická i verejná spornosť sa točí predovšetkým okolo výšky finančnej podpory nasmerovanej v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky (SPP) EÚ do „poľnohospodárstva“ (ktoré býva zastrešujúcim termínom pre subvenciu nielen poľnohospodárskej výroby, ale aj potravinárstva, životného prostredia a vidieckych oblastí).¹¹ Pre analýzu je dôležité najmä to, že téma dotácií býva predmetom internetových debát a že diskutujúci k dotáciám pristupujú ako k spornej otázke.

Všetky analyzované diskusie prebehli na internetovom portáli denníka SME ako reakcie na uverejnené články o poľnohospodárstve a farmároch. Hneď na začiatku som vylúčila príspevky, ktoré sa nevyjadrovali k téme a/alebo vykazovali vysokú mieru „tematického úpadku“ (*topic decay*) [Lewis 2005: 1804–1808]. Napriek tomu, že reakcie tohto druhu výrazne dotvárajú celkový charakter diskusných fór, neboli zaradené do korpusu dát určeného pre analýzu – to preto, že cieľom tejto práce nebolo kompletne popísať diskusné fóra ako také, ale zamerať sa na diskurzívne stratégie a kategorizačné nástroje prezentovania podpory a kritiky dotácií do poľnohospodárstva. Predmetom výskumu boli argumentačné stratégie, ktoré diskutujúci mobilizovali a interakčné úlohy, na ktoré sa orientovali v diskusiách na tému poľnohospodárskych dotácií.

¹¹ Suma vyčlenená na poľnohospodárstvo, napriek tomu, že je postupne znižovaná, predstavuje najväčšiu položku rozpočtu EÚ. V súčasnosti činí 41% a je vykazovaná v rámci kapitoly „ochrana a riadenie prírodných zdrojov“. Rozsah výdavkov však neodráža iba (spochybňovaný i obhajovaný) spoločenský význam poľnohospodárstva, ale aj, a to v prvom rade, plné začlenenie tejto oblasti do správy EÚ.

Pôvodne som z internetového archívu denníka SME stiahla 754 diskusných príspevkov, ktoré sa vyjadrovali k téme poľnohospodárstva.¹² Z nich boli následne vybraté tie, v ktorých sa diskutujúci venovali konkrétne otázke poľnohospodárskych dotácií a práci farmárov v situácii existencie dotačného systému. V korpuse 754 príspevkov bolo takých 497. Tento údaj má už sám o sebe veľkú výpovednú hodnotu. Poukazuje na to, že poľnohospodárstvo je kategoriálne zviazané, či presnejšie povedané zväzované, s činnosťou poberania dotácií. Aktívnu úlohu v tomto procese kategoriálneho zväzovania hrajú aj články samotného denníka SME, v ktorých je poľnohospodárstvo takmer výlučne tematizované vo vzťahu k európskemu či národnému rozpočtu, resp. k pravidelným či mimoriadnym platbám z týchto zdrojov. Kategoriálnym zväzovaním farmárov s dotáciami denník skutočnosť, že poľnohospodári poberajú dotácie, nekonštruuje, ale konštruje tento fakt ako verejný či spoločenský problém.

Napriek tomu, že diskusie majú do značnej miery autonómny charakter, predsa sú len neoddeliteľné od článkov denníka SME. Články poskytujú nielen stimul k diskusii, ale aj istý výklad vzťahov medzi dotáciami, farmármi a ostatnými aktérmi, ktorých autori článkov zapoja do explanačného predstavenia. Interpretácie článkov hrajú v diskusiách významnú úlohu. Vysvetlenia zadovážené denníkom SME sú naporúdzi tým diskutujúcim, ktorí sa rozhodli takéto (podobné) interpretácie v diskusiách podporovať a presadzovať. Pre oponentov naopak predstavujú určitú argumentačnú schému, voči ktorej sa musia v miestnych diskusiách vymedzovať, a argumentačnú sieť, do ktorej sa nesmú nechať lapieť.

Výkladové rámce denníka SME

Je mnoho činností, ktoré farmári robia, avšak poberanie dotácií je v článkoch SME pre nich tou najcharakteristickejšou. Kategorizačná práca vykonaná v článkoch aktívne vytvára a udržiava zväzok poľnohospodárstva (poľnohospodárov) s poberaním dotácií a zároveň už aj počíta s existenciou tejto asociácie. Nadpisy textov ako napríklad „Farmári pýtajú viac peňazí“ alebo „Farmári zostanú najväčšími príjemcami Európy“ poukazujú na to, že autori rátajú s vedomosťou čitateľov o aktivite poberania dotácií, ktorá je spájaná s farmármi. Poberanie dotácií teda predstavuje činnosť už očakávané uskutočňovanú farmármi. Je aktivitou, ktorá je s farmármi kategoriálne zviazaná. Texty denníka SME sa tým pádom môžu zameriavať na zdôrazňovanie (spoločensky závažných) morálnych implikácií tejto aktivity.

Články denníka SME poskytujú priestor na prezentáciu „faktov“, ktoré dokladujú negatívny spoločenský dopad dotácií. Napríklad v článku „Z agrodotácií

¹² Pri každom diskusnom príspevku bola skopírovaná jeho hlavná textová časť s ohľadom na príľahlosť replík (*adjacency*), t. j. spolu s informáciou o umiestnení príspevku v diskusii. Príspevky boli zhromaždené ako priame citácie v tej podobe, v akej boli odoslané do diskusného fóra. Všetky diskusie boli v čase ich sťahovania (r. 2008) už ukončené.

najviac ťaží britská kráľovná“ je poberanie dotácií vykreslené ako činnosť, z ktorej profitujú predovšetkým bohatí a politicky vplyvní jednotlivci, teda nie bežní ľudia:

Britská kráľovná, bohatí francúzski farmári a členovia niekoľkých európskych vlád patria podľa utorkového článku novin The Times k najväčším príjemcom pomoci z európskej spoločnej poľnohospodárskej politiky.

Budujúc na členských očakávaniach spravodlivosti rozdelenia verejných peňazí, autor už v perexe článku dosahuje verejné odsúdenie činnosti poberania dotácií a tým aj kategórie ľudí, na ktorú je táto činnosť viazaná. Podkopáva verziu, podľa ktorej dotačná podpora prúdi k tým, ktorí ju potrebujú – ktorí by sa bez tejto pomoci dostali do finančných problémov. Namiesto neosobnej oblasti poľnohospodárstva je profit z dotácií spájaný s užšou (bohatšou) skupinou individuálnych členov kategórie „farmári“. Súbor príznačne dopĺňa britská kráľovná a niekoľkí predstavitelia európskych vlád. Implicitný morálny odkaz tejto kategorizačnej práce umocňuje aj nahradenie zaužívaného slovného spojenia „poberanie dotácií“ politicky expresívnejším výrazom „príjem pomoci“, ktorý lepšie vystihuje absurdnosť dotačného systému.

Výkladové rámce denníka SME pozostávajú aj z ďalších argumentov, ktorých presvedčivosť dotvára práca viacerých diskurzívnych nástrojov. Niektoré z nich obsahuje nasledujúca ukážka:

SB: Uviaznutá liberalizácia poľnohospodárstva znamená vyššie ceny.

Keby vo svete existoval voľný obchod s poľnohospodárskymi výrobkami, Európania a Američania by platili za pol kila masla približne 90 amerických centov, čo je v prepočte približne 29 SKK. Kvôli ochranným clám platia Európania štyrikrát a Američania trikrát toľko, uvádza sa na stránke Svetovej banky (SB).

Globálne rokovania o uvoľnení obchodovania s poľnohospodárskymi produktmi by mali zníženiu cien pomôcť, ale krajiny, kde môžu spotrebiteľia najviac získať, vyzerajú, že chcú tento proces najviac blokovať. „Všetko to súvisí s politikou skupín producentov, ktoré majú väčší vplyv ako skupiny spotrebiteľov,“ uviedol hlavný ekonóm SB Kym Anderson. (...)

Kým mnohí obyvatelia obraňujú podporu domáceho farmárskeho sektora, dvojnásobné bremeno naložené na spotrebiteľov – vyššie dane a nafúknuté ceny sa podľa Andersona nevypláca. Neuvedomujú si, že celých 80 % ziskov si rozdelí jedna pätina všetkých producentov, a tí malí, nedostanú takmer nič, vysvetľuje. Keby si uvedomovali, koľko ich to v skutočnosti stojí, nepodporovali by podľa neho takúto politiku (...)

Informovala o tom internetová stránka SB.

Vysoké ceny predstavujú často využívaný argument. Už samotné prepájanie poľnohospodárstva s cenami potravín je efektívna stratégia zvyšnamňovania

tohto odvetvia. Cena potravín je jedným z kľúčových spotrebiteľských údajov¹³ a tiež aj často obsadzovanou aktérkou v role hlavného argumentu v (online) objasňovaní postoja voči dotáciám. Cenou potravín argumentujú predstavitelia oboch názorových táborov, avšak len jeden z nich môže čerpať z argumentačnej, diskurzívnej a kategóriálnej práce, ktorú odviezol denník SME.

Fakty prezentované v tomto článku sú zastrešené autoritou Svetovej banky. Hlavnou témou je kauzálny vzťah medzi poľnohospodárskou politikou dotácií a cieľ (t. j. neliberalizovaným poľnohospodárstvom) a vysokými cenami v Európe a Spojených štátoch. Metodika výpočtu síce naznačená nie je, presné čísla však vnášajú dojem, že započítané bolo všetko, a že všetky premenné, ktoré sa v súčasnosti odrážajú v (údajne vysokých)¹⁴ cenách, sú subsumovateľné pod faktor uviaznutej liberalizácie poľnohospodárstva. Vierohodnosť zistenia je posilnená aj tým, že je prezentované ako bezvýhradne platné. Epistemická modalita výroku „keby vo svete existoval voľný obchod s poľnohospodárskymi výrobkami, Európania a Američania by platili za pol kila masla približne 90 amerických centov“ je nastavená na najvyšší stupeň istoty [Fairclough 2003: 164–171; Sneijder, te Molder 2005b: 678–679].

Ručenie za presnosť kalkulácie a prípadná možnosť zodpovedania sa z výrokov s takto vysoko deklarovaným stupňom pravdivosti je však účinne poistená prezentovaním prepočtov v podobe hypotetickej formulácie. Na prvý pohľad sa môže zdať, že hypotetická formulácia je jediná možná, keďže poľnohospodárstvo nie je liberalizované. Avšak práve z dôvodu, že poľnohospodárstvo liberalizované nie je, nemohla byť výška cien skúmaná použitím údajov získaných v liberalizovaných podmienkach, ale len prostredníctvom súčasných neliberalizovaných ukazovateľov, ktoré boli vsadené do modelov simulujúcich hypotetickú situáciu. Zistiteľné sú teda (iba) tie hodnoty, ktoré popisujú (vybrané) činitele pôsobiace na vývoj cien v momentálnych podmienkach. Modelovanie eventuálnych situácií a transformovanie prítomnosti popisujúcich čísel do hypotetických formulácií je však efektívnejšie, nakoľko umožňuje manažovať viaceré interakčné záležitosti. Popri možnosti (kvantitatívne) propagovať (alebo diskreditovať) snahu o zmenu stavu vecí, hypotetická formulácia poskytuje pôsobivejší argument. Okrem toho umožňuje:

„prezentovať dôsledky, ktoré môžu a nemusia byť v súlade s ‘realitou’ (...) Navyše, keďže hypotetická formulácia neodkazuje ku konkrétnym udalostiam, šanca, že ho-

¹³ V dotazníkovom zisťovaní Eurobarometra „Europeans, Agriculture and the Common Agricultural Policy“ bola požiadavka „zaručiť primerané ceny pre spotrebiteľov“ respondentmi najčastejšie volenou prioritou, na ktorú by sa mala podľa nich orientovať SPP (v priemere 43% opýtaných v rámci celej EÚ a až 65% na Slovensku, čo predstavovalo druhé najvyššie percento) [European Commission 2008a].

¹⁴ Vplyv SPP na ceny potravín v EÚ je tiež predmetom sporu. Dokumenty EÚ však vyhlasujú udržiavanie „primeraných“ cien za jeden z hlavných zámerov SPP [European Commission 2008b].

voriaci (resp. autor, pozn. jl) bude vyzvaný, aby legitimoval svoju verziu, je významne redukovaná. (...) Inými slovami, formulácia umožňuje hovoriacemu (resp. autorovi, pozn. JL) zabezpečiť sa pred možnosťou, že sa bude musieť priamo a osobne zodpovedať zo svojej verzie vysvetlenia situácie.“ [Sneijder, te Molder 2005b: 678]

V druhej časti článku je zaujímavé sledovať, ako kategória spotrebiteľov prebieha z pasívnej do aktívnej, z aktívnej do pasívnej a nakoniec zase do aktívnej roly, či presnejšie, ako sa presúva z pozície moci do pozície bezmocnosti (a naopak). Najprv sú spotrebiteľia vykreslení ako utlačení mocnejšou skupinou producentov. Následne síce počuť ich hlas, no neformulujú svoj vlastný záujem, ale prehovárajú v prospech domáceho farmárskeho sektora. Dvojnásobné bremeno, ktoré na nich naložili iní, síce trpezlivo znášajú, no nie sú vo svojej situácii až tak nevinne. Sami túto politiku podporujú, hoci ich neuvedomelosť môže byť uznaná ako poľahčujúca okolnosť. Preraďovanie spotrebiteľov z aktivity do pasivity, z pozície subjektu do pozície objektu, umožňuje citlivo zvládať interakčne náročnú úlohu pripisovania zodpovednosti a viny. Pri snahe o presadenie liberalizácie poľnohospodárstva predstavujú spotrebiteľia politicky významného partnera, ktorého treba usmerniť, získať na svoju stranu a motivovať k činnosti. Identifikovať u niekoho politický potenciál však zároveň znamená urobiť ho spoluzodpovedným za momentálny stav vecí. Interakčne riskantnú prácu pripisovania zodpovednosti a viny tak môže do istej miery istiť súbežné uznanie (doterajších) obmedzení pre uplatnenie tohto potenciálu.

Poslednou z často využívaných ciest výkladu otázky poľnohospodárstva a konštruovania spoločenskej problematikosti dotácií je v denníku SME idiomatická skratka „dotácie znamenajú menej peňazí pre vedu, výskum a školy“. Je to fráza, po ktorej často siahajú nielen politici a rôzni analytici, ale aj kritici dotácií v diskusiách. Je to vďačný a rétoricky účinný argument. Dáva zmysel, je akýmsi variantom porekadla „každý zisk je zároveň aj stratou“. Navyše, v tomto prípade stráca podpora školstva, vedy a výskumu, ktorých význam určite nie je potrebné zdôvodňovať.

Ministerstvo financií farmárom k bruselským dotáciám v predpokladanej sume 5,8 miliardy korún ďalších päť miliárd nechce doplatiť. „Je prirodzené, že ak zvýšime balík peňazí na agrodotácie, na podporu iných oblastí, napríklad vzdelávania či informatizácie, by ostalo menej,“ tvrdí poradca ministra financií Peter Papanek.

Treba si uvedomiť, že keď dáme viac prostriedkov poľnohospodárom, musíme niekomu zobrať, pripomenul Tóth. Keď sa pozrieme napríklad na také oblasti, ako je veda a výskum, (...)

Z diskurzívno-analytického a etnometodologického pohľadu nie je dôležité, či to je alebo nie je pravda, či to je alebo nie je opodstatnený argument. Dôležité je to, že je to argument, ktorému je obzvlášť ťažké odporovať a ktorý je obzvlášť ľahké použiť.

„Idiomatické formulácie sú úspešné v získavaní súhlasu: Je ťažké ich napadnúť jednak preto, že kvôli svojej všeobecnosti sú nezávislé od konkrétnych detailov (...) a tiež preto, lebo sa odvolávajú na poznanie, ktoré je brané ako samozrejmé a ktoré je zdieľané všetkými kompetentnými členmi kultúry.“ [Kitzinger 2000: 121]

Argument neefektívneho a nespravodlivého rozdeľovania dotácií, dotáciami podmieneného zvyšovania cien potravín a znižovania rozpočtu určeného pre vedu, výskum a školy, predstavujú základné zložky toho, čo by sme mohli nazvať výkladovými rámcami denníka SME. Ako uvidíme v nasledujúcej analýze, účastníci diskusií tieto interpretácie neobchádzajú. Práve naopak, efektívne s nimi narábajú. Pre kritikov dotácií poskytujú články SME isté interpretačné zázemie a zároveň aj istú zásobu ľahko použiteľných argumentov, ktoré sú čitateľom SME známe a tak nemusia byť pracne objasňované. Obhajcovia sa zasa k SME orientujú ako k významnému tvorcovi interakčnej scény (*setting*), ktorá nepôsobí v ich prospech.

Základné triedenie diskusných príspevkov

Diskusné príspevky som roztriedila do dvoch kategórií. Prvá kategória príspevkov („A“) je pomerne ľahko definovateľná. Obsahuje tie príspevky, v ktorých diskutujúci dotácie odmietali, a prácu farmárov, vsadenú do podmienok existencie systému dotácií, kritizovali. Druhá kategória („B“) je najlepšie opísateľná vo vzťahu k „A“. Zahŕňa tie príspevky, v ktorých diskutujúci odporovali agende presadzovanej slovami kategórie „A“. Ich argumentácia bola orientovaná (buď) na obhajobu a podporu (prípadne na alternatívne zdôvodnenie) systému poľnohospodárskych dotácií a/alebo na reinterpretáciu činností, ktoré naplňajú prácu farmára. Kým príspevky „A“ môžeme označiť za „odmietajúce dotácie“, nálepka „podporujúce dotácie“ pre príspevky „B“ plní len referenčnú a nie deskriptívnu funkciu. Je to z dôvodu, že mnohé „B“ príspevky nereagovali ani tak na odsúdenie a kritiku samotných dotácií, ako na kritiku práce farmárov vsadenej do prostredia dotačného systému.

V nasledujúcej tabuľke sú uvedené počty príspevkov v jednotlivých kategóriách. Tabuľka č. 1 poskytuje údaje aj z rokov 2004 až 2008 (aj) napriek tomu, že tieto príspevky som nakoniec nezahrnula do detailnej analýzy. Dokresľujú však informáciu o celkovom rozložení podpory a odmietania dotácií v diskusiách na portáli denníka SME.

Ako vidíme, príspevkov, ktoré k dotáciám zaujali odmietavý postoj, bolo v korpuse vyše dva a pol krát viac než tých, ktoré vyjadrili dotáciám podporu.¹⁵

¹⁵ Prevažujúce zastúpenie kritiky dotácií je ešte zjavnejšie pri porovnaní počtu účastníkov online diskusií. Kým „A“ príspevky odoslalo (v r. 2005–2007) 153 rôznych diskutujúcich, podporu dotáciám/farmárom vyjadrovalo iba 41 prispievateľov.

Tabuľka 1. Počty a triedenie diskusných príspevkov

Diskusné príspevky	2004	2005	2006	2007	2008	04–08	05–07
Odmietajúce dotácie (A)	28	87	56	102	42	315	245
Podporujúce dotácie a/ alebo farmárov (B)	11	29	32	38	11	121	99
Nezatriedené	4	16	10	13	18	61	39
Nie o dotáciách	39	81	65	37	35	257	183
Spolu o poľnohospodárstve	82	213	163	190	106	754	566
Spolu o dotáciách	43	132	98	153	71	497	383

Na tomto údaji spočíva základné tvrdenie, že odmietanie dotácií predstavuje na diskusnom fóre denníka SME väčšinový názor. Zistenie o nerovnomernom zastúpení podpory a odmietania dotácií poskytlo dôležitý uhol pohľadu pre ďalšiu analýzu. Prvotný cieľ popísať etnometódy, diskurzne stratégie a interakčné ciele, ktoré boli použité a spojené s kritikou a obhajobou poľnohospodárskych dotácií, bol obohatený o perspektívu nazerania na diskusné príspevky ako na spôsoby prezentácie (lokálne) väčšinového a menšinového názoru. Kľúčovou otázkou bolo, či existuje rozdiel v tom, ako je na diskusnom fóre prezentovaný názor, ktorý má väčšinové zastúpenie (a ktorý je navyše argumentačne a diskurzívne podporený samotnými článkami denníka SME), oproti prezentácii toho názoru, ktorý je v diskusiách zastúpený ojedinelejšie.

Kritika dotácií: stratégie vyjadrenia a podporná sieť väčšinového názoru

Okrem evidentného rozdielu v počte príspevkov a prispievateľov, je už na prvý pohľad zrejmý aj rozdiel v dĺžke príspevkov a ich umiestnení v diskusných nitiach. Diskusné vstupy odporcov dotácií, čiže predstaviteľov väčšinového názoru, sú výrazne kratšie. Kritika a nepodpora dotácií nie sú na diskusnom fóre SME vyjadrované rozsiahlymi formuláciami. Priemerne majú tieto príspevky dĺžku tri a pol riadka, kým vyjadrenia opačného názoru sú takmer dvojnásobne dlhšie. Každý piaty diskutujúci kritizujúci dotácie si na prezentáciu svojho názoru vystačil s (menej než) jedným riadkom.

Druhý badateľný rozdiel medzi „A“ a „B“ vstupmi spočíva v ich umiestnení v diskusných nitiach. Takmer polovicu „A“ príspevkov predstavovali priame reakcie na text pôvodného článku. Na rozdiel od „A“, iba každý piaty príspevok z kategórie „B“ bol priamou reakciou na článok denníka SME. Z toho vidíme, že väčšina „B“ príspevkov vstupovala do už začatej diskusie a reagovali predovšetkým na slová a argumenty odporcov dotácií a/alebo kritikov farmárov.

Rozdiel v dĺžke a umiestnení komentárov odráža odlišnú komunikačnú situáciu a rozdielne interakčné úlohy „A“ a „B“ účastníkov tejto online debaty. Na jednej strane, dĺžka a zaradenie príspevkov odzrkadľujú nerovnaké interakčné podmienky „A“ a „B“ diskutujúcich. Na strane druhej, práve tieto uplatnené interakčné a diskurzívne stratégie vytvárajú a ďalej pretvárajú rozdielne postavenie reprezentantov „A“ a „B“ stanovísk. Dĺžka a umiestnenie reakcií sú teda tak produktmi, ako aj producentmi danej diskusnej situácie.

V tomto smere sú analyticky dôležité stručné diskusné vstupy kritikov dotácií, ktoré boli priamymi reakciami na texty SME, pretože dobre poukazujú na niektoré špecifické interakčné funkcie „A“ komentárov. Svedčia o interakčnej, diskurzívnej a rétorickej zvýhodnenosti „A“ diskutujúcich oproti „B“ prispievateľom. Ich zvýhodnenie spočíva jednak v možnosti načerpať argumentačnú presvedčivosť z výkladových rámcov denníka SME, a zároveň aj v možnosti oprieť sa o numerickú a diskurzívnu prevahu „A“ účastníkov debaty. Nasledujúce pasáže poukážu na interakčné roly, ktoré boli príznačné pre diskutujúcich kategórie „A“, a na diskurzívnu výstavbu diskusných príspevkov, prostredníctvom ktorých svoje interakčné úlohy uskutočnili.

Jednou z interakčných úloh, na ktoré sa orientovali kritici dotácií, bolo vyjadrenie podpory politickým rozhodnutiam a vyhláseniam, ktoré dotácie buď znižovali alebo aspoň kritizovali. Príkladom môže byť reakcia „drzim Británii palce, nech to vydržia“, komentujúca článok „Británia hrozí vetom, chce otvoriť poľnohospodárstvo“. Je to ukážka krátkeho príspevku, ktorý nadobúda svoj význam len v nadväznosti na pôvodný text. Ide o indexikálny výrok, v ktorom je predmet politickej podpory dostatočne zrozumiteľne vyjadrený zámenom „to“. Autor príspevku nielenže neobjasňuje dôvody, pre ktoré „drží Británii palce“, ale ani nepomenúva to, čo majú vydržať. Príspevok môže byť stručný, pretože jeho zrozumiteľnosť ťaží z objasnení denníka SME.¹⁶ Ako neskôr uvidíme, „B“ diskutujúci nemajú možnosť vsadiť svoje príspevky do lexikálneho a argumentačného rámca článkov SME, a tak musia na vysvetlenie svojho stanoviska vynakladať omnoho väčšiu slovnú námahu.

Navyše, ani samotný text článku SME podrobnejšie nevysvetľuje, čo znamená „otvoriť poľnohospodárstvo“, ako ani to, aké dôvody sa skrývajú za touto politickou snahou. Po polvete o otvorení „už dohodnutých výdavkov na poľnohospodárstvo“ je zvyšok článku zameraný len na vysvetlenie tzv. Britských listov, ktoré sú v tomto texte postavené do úlohy protihráča poľnohospodárskych výdavkov. Kým sú však Britské listy predstavené ako nový účastník politických zápasov, s poľnohospodárstvom je zaobchádzané ako so starým známym, ktorého pozadie nie je potrebné bližšie objasňovať. Zrozumiteľnosť textu je teda postavená na predpoklade oboznámenosti čitateľov s problémom, zadováženej jed-

¹⁶ Podobne tento fenomén popisuje aj M. Waldstein [2005] a poukazuje, že aktéri v dominantnej pozícii „môžu spoliehať na zdieľanú a ‘ako samozrejmú’ povahu svojich predpokladov“ [op. cit.: 742]. To im umožňuje komunikovať pomocou rôznych narážok a náznakov [op. cit.: 759].

nak predchádzajúcimi článkami denníka SME, ako aj interaktívnym pôsobením celej „mediálnej dialogickej siete“¹⁷ [Nekvapil, Leudar 2002, 2006]. Indexikálny charakter diskusných príspevkov poukazuje na to, že aj ich významy sú na túto sieť životne napojené. Týka sa to najmä „A“ príspevkov, ktorých napojenosť na mediálnu sieť kritik dotovaného poľnohospodárstva a farmárov, umožňuje „A“ prispievateľom vyjadriť svoj názor slovne i argumentačne úspornejšie.

Ďalšia interakčná úloha krátkych priamych reakcií tkvie v moralizovaní spoločenských dopadov dotačného systému a v zvýznamňovaní spoločenských nástrah dotáciami pokriveného charakteru farmárov. Kým články SME usilujú o používanie faktografického a nezaujatého jazyka, „A“ reakcie zvyčajne poskytnú explicitné zhodnotenie, nezriedka doplnené o morálne ponaučenie vo forme kultúrne zrozumiteľného idiómu.

Uz som to sem kedysi davno napisal. Prsi – zle je, roľník pyta dotáciu. Neprsi – zle je, roľník pyta dotáciu. Nie je uroda – zle je, roľník pyta dotáciu. Je vysoká uroda – zle je, roľník pyta dotáciu. Zacinam mat dojem, ze teroristi a roľníci maju cosi spolocne – nesme sa im ustupovat, lebo stupnuju poziadavky. (...) nasi hnojari su skratka nenazrani ako vzdý... podaj im prst a zozeru ti celu ruku, ved su zvyknuti...

Legitímnosť výstrahy pred terorizujúcimi a žravými sklonmi farmárov je v oboch príspevkoch diskurzívne konštruovaná pomocou formulácie extrémneho prípadu (*extreme case formulation*) [Pomerantz 1986]. V prvom autor poukazuje na to, že bez ohľadu na zmeny počasia a objemu úrody, roľník stále pýta dotáciu. Druhý príspevok zasa obsahuje priame vyjadrenie extrémnej periodicity „vždy“. Tieto formulácie však neodkazujú k exaktnému vykresleniu udalostí tak, ako sa „naozaj“ odohrali. Zakomponované extrémizovanie plní predovšetkým rétorickú funkciu. Implicitne bojuje proti verzii, na základe ktorej by mohlo byť žiadanie o dotácie vnímané ako činnosť, ku ktorej sa farmári utiekajú iba sporadicky. Formulovanie extrémneho prípadu je teda členská praktika, ktorá slúži na zdôraznenie závažnosti situácie a opodstatnenosti tvrdenia. Východiskovú bázu jej pôsobnosti tvorí „zdieľaný predpoklad, že čím vážnejší je problém, tým nevyhnutnejšie je niečo s tým robiť“ [op. cit.: 227]. Vložené extrémne formulácie zároveň umožňujú vykresliť poberanie dotácií nie ako niečo náhodné či zapríčinené vonkajšími podmienkami, ale ako niečo, čo vychádza z (nenažranosti) poľnohospodárov. Napomáhajú čitateľom vidieť zdroj problémov nie v okolnostiach, ale v samotných farmároch. Zodpovednosť a vina za (narastajúce) dotačné toky je tak nepriamo pripísaná im.

Krátkosť deklarácií prívŕženstva k politickej agende SME a idiomatickosť varovaní pred povahou hlavných aktérov dotačných sietí plnia aj dôležitú inte-

¹⁷ „Mediálna dialogická sieť“ je pojem, ktorý odkazuje na zosieťovaný a interakčný charakter mediálnych vstupov, čiže na to, že (mnohé) mediálne príspevky sú do istej miery analyzovateľné a interpretovateľné z perspektívy a v termínoch konverzačnej analýzy ako „reč-v-interakcii“.

rakčnú funkciu budovania a potvrdzovania spoločného členstva. Ak vychádzame z (etnometodologickej) premisy, že ľudia sa vyjadrujú tak, aby boli pre ostatných zrozumiteľní a nimi porozumení, potom stručné, veľa nezdôvodňujúce stanovisko znamená, že komunikujúci počíta s prítomnosťou spoločne zdieľanej sociálnej skúsenosti a s pochopiteľnosťou použitých obrazov a naznačených súvislostí. Predpokladá aj účasť tých, ktorým nie je potrebné uhol pohľadu zdôvodňovať, ktorých nie je potrebné o opodstatnenosti stanoviska namáhavo presviedčať. V prípade interakčného prostredia tohto diskusného fóra ráta s publikom pozostávajúcim z dostatočného počtu čitateľov a diskutujúcich, ktorí taktiež kriticky hodnotia dotácie a ich spoločenské následky.

Lokálne spoločné členstvo a prevaha sú etnometodicky vytvárané a upevňované aj pomocou ďalších idiomatických výrazov. Kitzinger, na základe analýz Drewa a Holta, poukazuje na to, že častým účelom použitia idiómu „je zosummarizovať význam predchádzajúcich slov a prostredníctvom klišovitého vyjadrenia naznačiť, že už nie je k téme čo nové dodať a tak je vhodné ukončiť diskusiu nejakým banálnym výrokom, ktorého platnosť je prijímaná so všeobecnou samozrejmou a ktorého opodstatnenosti pritakajú aj ostatní“ [Kitzinger 2000: 125].

Najjednoduchším riešením by bolo zrušenie celej poľnohospodarskej politiky EÚ vrátane dotácií.

Idiomy teda napomáhajú vytvárať dojem nepotrebnosti ďalšieho vysvetľovania. Komentár, ktorý uchopuje diskutovanú tému nie ako spornú otázku, ale ako (aj ostatným) jasnú záležitosť napovedá, že hovoriaci prehovára z dominantnej pozície, ako reprezentant lokálne prevládajúceho názorového tábora. Podobným spôsobom funguje aj spoločný humor a trefné prirovnania, keďže taktiež predpokladajú prítomnosť tých, ktorí tento viac či menej duchaplný dôvtip docenia a ocenia.

Nevie niekto koľko musím mať koz a v ktorej banke mám mať účet, aby som dostal cosi z Eurofondov?

(...) spomenut slovo konkurencieschopnosť v jednej vete s poľnohospodárstvom je ako nadávka v modlitbe (...)

Neprehliadnuteľnou súčasťou žargónu kritikov dotácií je aj nahrádzanie slova „poľnohospodár“ rôznymi hanlivými výrazmi. Dôležitou podskupinou pejoratívnych predikátov a označení predstavujú kategórie patriace do súboru „aktéri spoluvytvárajúci komunistický režim“ ako napríklad „kolchozníci“, „súduhovovia“ či (hovorový výraz) „červení“. Slová ako napríklad „komunista“ sú „veľavravné“ (*inference-rich*) kategórie [Lepper 2000; Silverman 1998], pretože „nám umožňujú mnohé si domyslieť o ľuďoch“ [Silverman 1998: 74], ktorým je takáto kategória prisúdená. Použitie veľavravných kategórií zo súboru „aktérov spoluvytvárajúcich komunistický režim“ na označenie farmárov a iných participantov

na dotačnej politickej praxi umožňuje účinne diskreditovať tak poľnohospodárske dotácie, ako aj samotných farmárov. Pripísanie degradujúcich kategórií „im“ zároveň morálne vyvyšuje „nás“ ako tých, ktorí takúto kategóriu ľudí kritizujú a odsudzujú. Účasť na pripisovaní diskreditujúcich a degradujúcich kategórií tým pádom taktiež napomáha vytvárať lokálny dojem spoločenstva a oddelenosti od „nich“ – od farmárov a ostatných, ktorí sú s dotačným systémom zviazaní.

Náplň práce farmára

Významný rozdiel medzi „A“ a „B“ príspevkami spočíva v charakterizovaní poľnohospodárstva a farmárov. Zaujímavé je sledovať to, že kým prispievatelia kritizujúci dotácie zameriavajú svoju pozornosť na farmárov, obhajcovia dotácií hovoria skôr o poľnohospodárstve. Vzťahovanie dotácií nie k poľnohospodárstvu ako odvetviu, ale k poľnohospodárom ako osobám, vsádza farmárov i samotné dotácie do odlišných vzťahov nielen voči prehovárajúcim, ale aj voči ostatným členom spoločnosti. Takýto kategorizačný manéver v prvom rade personifikuje beneficentov dotácií.¹⁸ Z dotačnej politiky neprofituje poľnohospodárske odvetvie ako súčasť celkovej ekonomiky štátu, ale iba niektorí veľmi konkrétni ľudia. Okruh priaznivej pôsobnosti dotácií je obmedzený na niekoľko tisíc farmárov.¹⁹

Poľnohospodári sú ústrednými postavami dotačných príbehov. Ako uvidíme, z príbehov obklopujúcich poľnohospodárske dotácie môžu plynúť vskutku rôznorodé posolstvá. Závisia najmä od toho, aký morálny náboj nesú vyrozprávané skutky hlavných protagonistov. Sledujme teda činy a činnosti, ktoré v dvoch diskutovaných scenároch naplňajú rolu farmára (tabuľka 2).

Scenár „A“ vykresľuje rolu farmára predovšetkým v termínoch pasivity a závislosti. Slovesá „čakať“, „menej robiť“, „sťažovať sa“ ako aj veľmi výrečné „dostávať dotácie“ upierajú farmárom aktívnu náplň ich práce a stvárajú ich ako nečinný objekt pomoci a podpory. Farmári však vedia byť v „A“ príspevkoch i príčinnými aktérmi. Je viacero činností, za ktorými je ich pečat. A ruka v ruke s konaním ide aj zodpovednosť za toto konanie, pretože pripísať niekomu určité konanie znamená prisúdiť mu aj zodpovednosť zaň. Poľnohospodári v „A“ diskusných príspevkoch síce sú schopní aktívne konať, avšak vymenované činnosti, ktoré im boli pripísané, ich nestavajú do príliš priaznivého svetla. Práve naopak, na kategóriu „farmár“ boli naviazané činnosti, ktoré sú v našej kultúre viac-menej morálne odsudzované. „Kradnúť“, „vydierať“, „znehodnocovať úrodu“ či „neplniť si zmluvy“ nepochybne prináležia do skupiny odsúdeniahodných skutkov. Uvrhnutím farmárov do kategórie ľudí páchajúcich nemorálne, priam kriminálne činy stavia do špecifickej pozície aj predstavitelov „B“ stanoviska. Nie sú

¹⁸ A naopak, spájanie činnosti poberania dotácií s kategóriou poľnohospodárstva beneficentov depersonifikuje.

¹⁹ Úzka skupina požívateľov dotačnej podpory však býva v „A“ príspevkoch často mierne rozšírená o pár úradníkov a politikov, ktorí dotačné toky spravujú.

Tabuľka 2. Činnosti pripisované poľnohospodárom ako osobám

Príspevky kritizujúce dotácie (A)	Príspevky podporujúce dotácie/farmárov (B)
od malička sa učia ako v tom chodiť	pracujú vo veľmi náročnom prostredí
len kradnúť a čakať	majú vysoké náklady
riziko podnikania im garantujú ostatní	musia vytvárať zásoby
nebudú farmárčiť	robia
(len) nariekať, že prší, svieti slnko, mrzne...	nie je to o tom, že za nič dostaneš peniaze
škodí im jar, leto, jeseň, zima	človek sa narobí
môžu menej robiť	farmár sa stará o vidiek
nič nerobia	poskytuje službu
budú platení práve preto, že nič nerobia	robí – stará sa o les, pôdu ..
žijú z cudzích peňazí	úžitok ti poskytuje zadarmo
žijú si nad pomery	najviac sa namakáš a najmenej dostaneš
sú štedro dotovaní nami všetkými	robil (by si) piatok-sviatok, od svitu do mrku
sú napchávaní nezmyselne vysokými dotáciami	hospodáriš na niečom, čo je závislé od dane z nehnuteľnosti
pýtajú stále čoraz väčšie dotácie	platím ročne (daň) 1,5 milióna
dostávajú dotácie	predávajú za socialistické ceny
peniaze dostane naservírované	živoria
žerú moje peniaze	nemajú dostatok prostriedkov na to, aby si mohli vyberať
vydierajú nás	snažia sa len čo najlepšie prežiť
chcú ma stále okrádať	zmluvy si plnia
dotácie si strkajú do vrecka	(ak niekto primieša múku) za to predsa nemôžu poľnohospodári
pracujú neefektívne	už si nedovolia prihlásiť parcelu, ktorá nie je „obrobená“
ničia a znehodnocujú úrodu	(keď poberáš dotácie) zaväzuješ sa na veľa rôznych úkonov
neplnia zmluvy	farmári z nich majú figu (z dotácií)
zase majú problém	ťažko dokážu konkurovať západu
furt sa len sťažujú	ceny si neurčuje on
zas sa sťažujú	podnikáme absolútne nechránení
kričia a sťažujú sa	buď to zavrie alebo zdrazí
sľubovali si, že im budú padať pečené holuby do huby	poľnohospodári si to nemôžu dovoliť (uzavrieť výrobu do moderných hál)
kto by im vyhovel	
dostanú „svoje“ peniaze tak-či-tak	
dostanú viac na úkor školstva	
nezabezpečia si skladovacie priestory	
čo vlastne robia a za čo ručia	
zhrabne dotácie, zaseje uvarené osivo	
a do konca roka nemusí ísť na pole	

iba tými, ktorí prezentujú iný, lokálne menšinový názor. Sú situovaní taktiež aj do defenzívnej pozície, do rečnícky náročnej pozície obhajcov morálne odsudzovanej kategórie ľudí.

Vstupujúc do diskusnej arény majú „B“ prispievatelia pred sebou viacero neľahkých úloh. Jednou z tých, do ktorých sa s vervou púšťajú, je previazanie kategórie farmár s inými činnosťami, než s akými je zviazaná v podaní „A“ komentátorov. Namiesto slovíes odkazujúcich na pasívny postoj, „B“ príspevky vykresľujú rolu farmárov ako namáhavú činnosť. Prostredníctvom zdôrazňovania aktivít ako „robiť“, „makať“, „podnikať“, či „hospodáriť“, strhávajú z farmárov všetky atribúty pasivity a prezentujú ich ako (ťažko) pracujúcich a pracovitých ľudí.

„B“ prispievatelia prácu farmárov nielen aktivujú, ale aj normalizujú. Poznámkami „nedovolia si prihlásiť parcelu, ktorá nie je obrobená“, „zaväzuješ sa na veľa rôznych úkonov“, ale aj „platím ročne (daň) 1,5 milióna“ dokazujú, že práca farmára podlieha rovnako prísnyim kontrolným mechanizmom ako práca v iných povolaniach. Zdôrazňovaním toho, že dotácie sú obklopené rovnakou mierou striktnými nariadeniami a zákonmi, akým sa musia zodpovedať aj cirkulácie financií v iných oblastiach, „B“ diskutujúci sa usilujú preukázať neopodstatnenosť prisúdenia kriminalizujúcich visačiek členom kategórie farmár.

Rozdiel medzi „A“ a „B“ scenárom pre rolu farmára nespočíva len v zname „s kategóriou zviazaných aktivít“, ale aj v spôsobe spracovania predlohy. Ten poukazuje na zaujímavý interakčný aspekt. Keď sa pozrieme na činnosti zaznamenané „A“ prispievateľmi uvidíme, že farmárov popisujú ako členov od nich samých zreteľne oddelenej kategórie. Všetky slovesá sú v tretej osobe množného (v niekoľkých prípadoch jednotného) čísla. Medzi farmármi a kritikmi nie je žiaden prienik. „A“ diskutujúci poľnohospodárov od seba účinne diskurzívne segregovali a udržiujú ich v bezpečne vzdialenej kategórii „oni“.

Na strane druhej, „B“ prispievatelia využívajú viac slovesných osôb. Okrem prvej osoby množného čísla, ktorá odkazuje na prítomnosť samotných farmárov medzi „B“ diskutujúcimi, nachádzame aj niekoľkokrát zastúpenú druhú osobu jednotného čísla. Formulácie ako „najviac sa namakáš a najmenej dostaneš“, „ro-bil by si piatok-sviatok“, alebo „hospodáriš na niečom, čo je závislé od dane z nehnuteľnosti“ nabádajú poslucháča, aby sa vžil do situácie farmára, aby si aspoň na chvíľku predstavil seba na farmárovom mieste. Prostredníctvom obmeny slovesnej osoby, „B“ príspevky vytvárajú kategoriálne i ľudské premostenie medzi farmármi a tými, ktorí o farmároch diskutujú.

Obhajoba dotácií a/alebo farmárov: stratégie prezentovania menšinového názoru

Na rozdiel od „A“, „B“ vstupy zvyčajne nereagujú ani tak na samotný článok SME, ale na „A“ komentáre, ktoré daný text podnietil. Diskusie, ani nové diskusné nite, takmer nikdy neotvárajú, ale vstupujú do už rozbehnutej debaty. Svoj

príspevok nezriedka formulujú ako reakciu na viaceré prezentované, prípadne aj očakávané „A“ komentáre. Príkladom môžu byť úvodné vety dvoch „B“ diskutujúcich, ktorí sa vzhľadom na kumulovanú reaktívnosť svojich vstupov aj graficky zaradili mimo konkrétnych diskusných nití a svoje komentáre odoslali ako priamu reakciu na článok.

Dotácie a EU. Väčšina diskutujúcich si predstavuje poľnohospodárstvo ako kydanie hnoja, je to ich predstava.

Dotácie farmarom. Mam taky dojem, ze vacsina prispevkov je tu od ludi, ktory nemaju ani potuchy o tom o com vsetkom polnohospodarstvo je.

Slovné spojenia „väčšina príspevkov“ a „väčšina diskutujúcich“ odkazujú k početnosti diskusných príspevkov, na ktoré by chceli „B“ prispievajúci svojim vstupom reagovať. Zároveň však poukazujú na reflexiu názorového rozloženia, na akési zhodnotenie diskusnej situácie na fóre denníka SME a svojej pozície v nej. Hneď na začiatku svoj prejav orientujú na „A“ účastníkov debaty, ktorým svoj komentár adresujú.

Všimnime si teda konvergenčný efekt diskusií o poľnohospodárskych dotáciách na stránke denníka SME. Kým „A“ prispievajúci adresujú svoje príspevky ostatným spolučlenom kategórie „my“ (t. j. kritikom dotácií), „B“ príspevky sú formulované predovšetkým pre stúpecov odlišnej, náprotivnej interpretácie (a teda tiež pre predstaviteľov „A“ stanoviska). Kritika dotácií pôsobí z tejto perspektívy ako (lokálne) vládnucci náhľad, ktorému je venované takmer všetko komunikačné úsilie vynaložené v týchto debatách. Interakčné nasmerovanie „B“ príspevkov a ich vysvetľujúci charakter potvrdzujú a zároveň aj interakčne uskuutočňujú menšinové, a do značnej miery aj subordinované postavenie „B“ prispievajúcich na tomto diskusnom fóre.²⁰

Obhajcovia dotácií teda vstupujú do diskusného fóra a svoje príspevky (nezriedka) prezentujú ako reportáž z „A“ diskutujúcim (údajne) neznámeho sociálneho sveta. Objasňujú o čom poľnohospodárstvo je a aké dôvody legitimizujú existujúci dotačný systém. Tento postup signalizujú aj úvodné vety dvoch vyššie uvedených príspevkov. Nasledovné ozrejmovanie súradníc poľnohospodárskeho žitého sveta umožňuje situovať „A“ diskutujúcich do kategórie neinformovaných a neznalých poľnohospodárskej problematiky, a tak podkopať vierohodnosť „A“ interpretácií a znížiť váhu „A“ argumentov.

Ty máš prehľad, na čo a komu tie dotácie idú? Si odborník? Alebo len bratislavský tliachač, čo mudruje do podohospodarstva?

²⁰ Keďže finančná podpora farmárov je (kľúčovou) súčasťou SPP, formulovanie „B“ príspevkov ako reakcií na „A“ kritiku možno do istej miery interpretovať aj ako formu zodpovedania sa z opodstatnenosti a praxe existujúcej politiky.

(...) najradšej mam takych mudrlantov (...) Co poľnohospodarstvo videli akurat tak z rychlika...

Vidíme, že „B“ diskutujúci pripisujú kritikom dotácií identitu nekompetentného hodnotiteľa situácie poľnohospodárstva. Členstvo v kategórii oprávnených posudzovateľov podmieňujú poznaním dotačnej politiky a/alebo skúsenosťou s poľnohospodárskou praxou. Manažment oprávnení vyjadrovať sa k určitej téme je významnou súčasťou bežných interakcií. Privilégium prístupu k priamej skúsenosti spravidla implikuje špecifické právo danú záležitosť komentovať a zaujať k nej stanovisko [Heritage, Raymond 2005]. Prostredníctvom svojich diskusných vstupov poukazujúcich na znalosť poľnohospodárskej problematiky, (viacerí) „B“ diskutujúci aktívne legitimizovali svoje príspevky ako (jediné) kvalifikované posudzovať záležitosti, ktoré sa týkajú problému poľnohospodárskych dotácií.

Na strane druhej však, vzhľadom na fakt, že systém poľnohospodárskych dotácií charakterizuje momentálny politický *status quo*, stratégia vystupovania v role zasväteného znalca im súčasne odoberala možnosť prehovoriť spoza čistého štítu nezaujatého pozorovateľa. Práve vďaka argumentácii ťažiacej z (relatívne) detailnej oboznámenosti s pravidlami dotačnej politiky a poľnohospodárskej praxe, ako aj skrze použitú poľnohospodársku terminológiu, boli niektorí aktívni „B“ prispievatelia identifikovateľní a identifikovaní ako farmári.

EU nijako neurčuje minimálny strop dotácií. Tých 40% je priama platba od EU. Ďalšie je presunutá platba z PRV na priame platby a len zbytok do 70% dorovnáva štát.

(...) cez intervenčný nákup je štát rozhodne najsilnejším hráčom na trhu, len z dôvodu množstva nakúpenej pšenice od poľnohospodárov minulého roku je jej cena toho roku nižšia než by ju vytvoril trh.

Pri obhajobe určitého stavu vecí (ako aj pri presadzovaní zmeny) je nevyhnutné diskurzívne doložiť, že naša verzia a naše návrhy nie sú (primárne) motivované našim osobným záujmom [Potter 1997]. Musíme (nepriamo) poukázať, že nám ide o danú vec a nie o nás samých. Na interakčnú dôležitosť zvládania (potenciálneho) obvinenia z osobného záujmu (*stake management*) v debatách o poľnohospodárskych dotáciách poukazuje predovšetkým to, že samotní diskutujúci nastoľujú problém osobných záujmov, že oni sami túto otázku riešia [Potter 1997: 110].

A: Toto je podľa mňa maximalne chore, nechapem, ako sa clovek so zdravym rozumom moze tohoto zastavat, iba ak by bol pri koryte...

A: (...) ale to je ťažko vysvetliť niekomu, kto poberá dotácie. však?

„B“ diskutujúci riešia stigmú osobného záujmu viacerými spôsobmi. Najpriamejšou, interakčne najefektívnejšou a najčastejšie zapájanou metódou

zvládania otázky osobného záujmu bola „B“ stratégia diskurzívneho otvorenia členstva v kategórii „farmár“. Vyličenie práce farmára nelichotivými farbami záhaľky, bezpracného dotačného príjmu a vysokého zárobku bolo v diskusiách neraz odmietnuté niektorým variantom poznámky: „veď choďte tiež pracovať do poľnohospodárstva, keď je to také výhodné“.

Všetci tu na nich nadávajú že sú vydriduši a zazobaní, ale bežte teda do toho odvetvia pracovať – je sloboda – máte možnosť výberu – zbohatnete.

(...) ak si myslíš že je bomba kšeft (prachy zadarmo, žiadne riziko) choď to toho, predpokladám že sa práce nebojíš (...)

Ale veď, kto to bráni začať podnikať ako farmár? Nejaká nevyužitá pôda sa nájde. A potom aspoň prestaneš vypisovať hlúposti o bezrizikovosti podnikania v poľnohospodárstve.

Vložením kategórie farmár do súboru „povolání, ktoré si možno slobodne zvolíť“, „B“ komentujúci ironickým spôsobom kritizujú nevyváženosť a zámernú skreslenosť „A“ deskripcií farmárskej práce. Kritikov poľnohospodárov vyzývajú k tomu, aby otvorene vyložili svoj pohľad na toto povolanie. Požadujú, aby tak učinili nie z perspektívy pragmaticky deformovaného vnímania a parodického vykreslenia žitého sveta členov kategórie „oni“, ale z hľadiska ich samých ako ľudí, ktorí sa rozhodovali a neustále rozhodujú pre svoje povolanie a svoju konkrétnu prácu. Obvinením „A“ účastníkov z neotvorenosti a neúprimnosti pri vyjadrovaní svojho názoru, „B“ diskutujúci stáčajú morálny reflektor (dovtedy osvetľujúci farmárov a zaostrujú ho na samotných „A“ kritikov dotácií a poľnohospodárov. Týmto počinom „B“ diskutujúci obohacujú svoje prevažne defenzívne príspevky o určité formy protiútoku.

Ako už bolo uvedené aj skôr, „B“ diskusné príspevky sú v priemere takmer dvojnásobne dlhšie než „A“ vstupy kritikov dotácií. Dĺžka príspevkov je však len vonkajším prejavom snahy prerámcovať otázku poľnohospodárstva a skrze odlišné interpretácie a argumenty vysvetliť svoj postoj. Navyše, kým „A“ diskutujúci rátať s čitateľom, ktorý je oboznámený a rozumie podkladovým premisám „A“ komentárov, výstavba „B“ príspevkov naopak svedčí o tom, že sú orientované na čitateľov, u ktorých nepočítajú ani so znalosťou a ani s podporou ich stanoviska. Formulované sú tak, akoby nespoliehali ani na vstup ďalšieho „B“ diskutujúceho, ktorý by posilnil „B“ náhľad. Obsahujú početné, rôznorodé a široko-obsiahle argumenty, ktoré „B“ prispievatelia prizývajú ako relevantné pri posudzovaní a hodnotení významu dotácií a práce farmárov.

V nasledujúcej časti budeme na konkrétnom príklade dlhšieho „B“ príspevku sledovať diskurzné a etnometodické stratégie zabezpečovania dôveryhodnosti a rešpektuhodnosti menšinového „B“ názoru a obhajoby farmárov.

To že sú akékoľvek dotácie nie dobré vieme všetci, ale to že byť hladný je ešte horšie nevieme už od roku 1928. Zdá sa nám, že replnené obchody z potravinami sú

abslútnou samozrejmosťou, že obrobené polia a pokosené lúky sú dielom prírody. Ani jedno a ani druhé nie je pravda. Nemyslím si, že je problém ktorejkoľvek vlády zrušiť agrodotácie, ale čo taká potravinová bezpečnosť. Dovezú číňania alebo mexičania asi nie. Poľnohospodárstvo je odvetvie, ktoré na seba viaže veľa druhov výrob npr. aj automobilový, produkcia poľno strojov nie je zanedbateľná, rovnako ako potravinárske či chemické technológie spracovávajúce poľnohospodársky. Veľa krát poľnohospodári vyzerajú ako prihlúpli nevzdelaní občania pobehujúci s motykou po poli, neschopný spočítať dve a dve a stále nastrčenou žobráckou rukou voči ostatnému obyvateľstvu, ale to je ťažký omyl. (...) Pre prirovnanie sa dá nazvať pestovanie kultúrnych plodín riadením a organizovaním veľmi zložitej chemicko biologicko reakcie s nepredvídateľnými vplyvmi počasia. Ak sa súčasné výroby uzavreli do moderných hál s umelou klímou a podmienkami, poľnohospodári si to nemôžu dovoliť, nie je možné premeniť krajinu na skleníky. Nech skúsia výrobcovia automobilov, alebo nábytku, či nekonečnou múdrosťou ovplyvňujúci manageri či bankári čo len týždeň pracovať pod holým nebom, aké budú ich výsledky? (...) Zrušenie agrodotácií nie je triviálna záležitosť žiadna vláda si neželá nedostatok potravín a závislosť na dovoze. Situácia je skôr opačná rovnako ako pri kartách hravý hráči stále prihadzujú a tí ostatní, nezostáva im asi nič iné len tiež prihodiť...

Tak, ako ostatné „B“ diskusné vstupy, aj tento príspevok je písaný predovšetkým pre „A“ čitateľov a diskutujúcich.²¹ Štartovné tvrdenie, „to, že sú akékoľvek dotácie nie dobré, vieme všetci“, je ukázkovým príkladom výroku, ktorý je v „prehovore“ umiestnený nie pre svoju obsahovú, ale pre svoju výlučne interakčnú hodnotu. Zapojenie tohto úslovia do príspevku, umožnilo diskutujúcemu dosiahnuť dve veci naraz. Po prvé, vyjadrením z pozície „my“ (ako všetci členovia spoločnosti) sa hneď na začiatku situuje medzi ostatných, ktorým svoje slová adresuje. Otvoreným negatívnym hodnotením dotácií, „B“ diskutér vylučuje možnosť, aby bol považovaný za zásadového podporovateľa dotácií a/alebo za niekoho, komu dotačný systém vyhovuje. Jeho následné podporné argumenty dotáciám tak môžu byť chápané ako situačne citlivý prístup k problému, ako zvolenie cesty menšieho zla.

Po druhé, diskutujúci použil obrazné vyjadrenie, frázu, ktorá by nemala byť chápaná doslovne. Autor príspevku vôbec nemienil v tomto výroku podať presnú informáciu o tom, čo si každý člen spoločnosti myslí o dotáciách. Ako sme videli, „B“ diskutujúci síce seba zaradil medzi kritikov dotácií, no zároveň poznámkou, „to, že sú dotácie nie dobré, vieme všetci“, tento postoj banalizoval. Zosunul ho len na akýsi prvý, počiatočný stupeň uvažovania o dotáciách. Svoje ďalšie slová obhajujúce opodstatnenosť dotácií tak implicitne umiestnil na vyššiu úroveň prístupu k poľnohospodárskej otázke, na úroveň, ktorá už prekonala počiatočný odmietavý postoj.

Nasleduje vykreslenie všeobecne zdieľaného postoja, ktorý charakterizuje neuvedomovanie si dvoch dôležitých skutočností. Prvou je vážnosť rozdielu me-

²¹ Autor polemizuje s rekonštrukciami v predchádzajúcich príspevkoch zmienенých a iných „typických“ „A“ argumentov.

dzi negatívami dotácií a nepríjemnosťou hladu, a druhou množstvo práce, ktorá je za dostupnými potravinami v obchodoch a obrobenými poľami na vidieku. Pripisovanie naivnej, neproblematizujúcej pozície bežným ľuďom pri nákupe potravín (implicitne najmä kritikom dotácií) predstavuje jeden z často mobilizovaných „B“ nástrojov diskvalifikácie oponenta v boji o oprávnenie vyjadrovať sa k otázke poľnohospodárstva a dotácií. Je to stratégia, pomocou ktorej „B“ prispievatelia nepriamo podmieňujú kompetentnú účasť v debate o dotáciách uznaním nenahraditeľnej roly poľnohospodárstva v napĺňaní potravinových regálov.

V ďalšej časti reakcie do debaty vstupuje zvýraznená schéma hustej siete spojitostí poľnohospodárstva s inými spoločensky významnými otázkami a odvetvami (potravinová bezpečnosť, chemické technológie, obrobené polia, stroje). Náčrt zložitej siete vzájomných prepojení rozširuje a zdôrazňuje význam poľnohospodárstva. Je to argument, ktorý je možné interpretovať (aj) ako námietku voči „A“ návrhom nahradenia podpory domáceho poľnohospodárstva importom potravín z iných krajín. Kategória dotovaného poľnohospodárstva je v ňom vsadená nielen do súboru spôsobov zadovážania potravín, ale aj do súboru (štátnej) zdravotnej starostlivosti, oblastí výskumu a vývoja, atď. Touto kategorizačnou cestou je „A“ riešenie odmietnuté ako nedostatočné, ako nepokrývajúce problém v celom jeho rozsahu, nakoľko produkcia potravín je predstavená iba ako jedna z činností, ktoré zabezpečuje (slovenské) poľnohospodárstvo.

Budovanie príspevku v defenzívne dialogickom vzťahu s dominujúcim vykreslením farmárov je ešte evidentnejšie v nasledujúcich pasážach „B“ reakcie. Autor karikaturisticky načrta obraz poľnohospodárov, voči ktorému sa následne odvoláva. Pokiaľ ide o dotácie, tie nie sú dôsledkom žobráckej neschopnosti, ale špecifických podmienok, do ktorých je poľnohospodárska práca nevyhnutne vložená. Zvýznamnením roly počasia autor odhŕňa značnú časť množstva zodpovednosti, ktorou farmárov prisypali „A“ diskutujúci. Prehadzuje ju jednak na nepredvídateľné vplyvy počasia, ale taktiež aj na vládu a vedúcich hráčov v dotačnej kartovej hre. Poukazuje na to, že napriek predstave „A“ diskutujúcich, zrušenie dotácií nie je ani triviálna, ale ani politicky možná či výhodná záležitosť. Prirovnaním navyšovania dotácií k strategicky rozumnému prihadzovaniu kariet, „B“ prispievajúci nepriamo naznačuje dve veci naraz. Poukazuje jednak na úsilie vlád nebyť v hre úplne porazeným (a tým pádom závislým na dovoze potravín), a jednak na nerovnomerné mocenské rozloženie súperov (a tým pádom na limitované možnosti hráčov v hre strácajúcich).

Zapojením metaforu kartovej hry „B“ diskutujúci opätovne poisťuje svoju obhajobu (cti) farmárov a dotácií pred obvinením z nekritickosti a ideologicky principiálneho nadŕžania dotačného systému. Aj vo svojich následných odpovediach na „A“ reakcie na svoj príspevok sa „B“ diskutujúci opakovane vracia k zdôrazňovaniu podmienenosti svojho podporného stanoviska voči dotáciám. Napriek tomu, že vyzýva sústrediť debatu na hľadanie „dobrého a efektívneho riešenia“ problému (dotovaného) poľnohospodárstva, svoje príspevky je znova a znova nútený zamerať aj na odmietanie pripisovanej identity „neochvejného

zástancu dotácií“, ktorému je „zbytočné opakovať“ „A“ argumenty. Prehláseniami „som za zrušenie dotácií“ alebo „uviedol som, že som proti dotáciám“ prízvukuje komplexnosť svojho postoja a namieta voči presadzovaniu (lokálneho) poriadku, ktorý je postavený a upevňovaný skrze dichotomizujúce triedenie účastníkov na jednoznačných či „neochvejných“ zástancov a odporcov. Pravidelným podčiarkovaním súradníc svojej pozície zároveň vzdoruje „A“ snahám ignorovať jeho argumenty či úsečne ich vyšachovať z hry. Týmto spôsobom vytrvalo (hoci neúspešne) zápasí o rešpektuhodné miesto v poľnohospodárskych debatách.

Záver

V tejto štúdii je predstavená analýza stratégií prezentovania väčšinového a menšinového názoru na prípade internetových debát o poľnohospodárskych dotáciách. Dotácie do poľnohospodárstva boli vybrané ako dobre skúmateľný prípad verejnej a spornej otázky. Voľba dát internetových diskusií reflektovala ich tri rozmery. Po prvé, sú to „prirodzene“ vzniknuté dáta analyzovateľné ako „reč-v-interakcii“. Po druhé, predstavujú súčasť (internetovej) verejnej sféry. A po tretie, kombinujúc prvé dve charakteristiky, myslím, že viaceré prezentačné stratégie v nich identifikované, nie sú príznačné len pre internetové debaty, ako ani len pre tému poľnohospodárskych dotácií. V tomto zmysle k nim možno pristupovať podobne, ako H. Sacks pristupoval k nahrávkam: zvolil ich za predmet svojho skúmania a oceňoval ich predovšetkým pre ich prístupnosť a validnosť. Predstavovali preňho prípad zachytenej dynamiky žitého dosahovania a udržiavania sociálnej usporiadanosti, ktorý si mohol prehrávať znovu a znovu, do ktorého mohol „vnoriť svoje ruky“, a ktorý bol vo svojom surovom a pôvodnom stave plne prístupný aj ostatným k posúdeniu opodstatnenosti jeho interpretácií [Housley, Fitzgerald 2009: 131].

Internetové debaty o poľnohospodárskych dotáciách som skúmala ako prípad medzi-diskurzného sporu [Dahlberg 2007], ktorý bol uskutočňovaný v situácii asymetrického zastúpenia reprezentantov jednotlivých stanovísk. Asymetria bola v tomto prípade vopred daná politickou orientáciou samotného denníka, na portáli ktorého skúmané debaty prebehli. V prvej časti analýzy som sa preto zamerala na texty publikované (v internetovej verzii) denníka SME ako na argumentačné zázemie kritikov dotácií, teda „A“ diskutujúcich. Usilovala som sa načrtnúť základný interpretačný rámec, do ktorého je poľnohospodárska otázka v tomto denníku najčastejšie vsádzaná. Vo výkladovom rámci denníka SME sú farmári kategoriálne zväzovaní s aktivitou poberania dotácií, pričom tejto činnosti je aktívne prisudzovaný predikát nemorálnosti. Nemorálnosť a nespravodlivosť dotačného systému je podkladaná troma hlavnými argumentmi: finančne nestrádajúcimi poberateľmi dotačných podpôr, vysokými cenami potravín a ochudobňovanou vedou, výskumom a školstvom. Pri analýze týchto argumentov som sa zamerala na diskurzívne stratégie, ktoré tomuto rámcovaniu poľnohospodárskych dotácií dodávali rétorickú silu a presvedčivosť.

Ďalšie tri časti textu už ponúkajú samotný popis a porovnanie stratégií prezentovania kritiky a obhajoby poľnohospodárskych dotácií a/alebo farmárov. Analýza v podstate oscilovala medzi dvoma nie ľahko zlučiteľnými cieľmi: snahou zamerať sa na „typické“, t. j. najčastejšie zastúpené prezentačné stratégie a úmyslom detailne popísať a vysvetliť ich diskurzívny a etnometodický charakter na niekoľkých príkladoch. Popri kombinácii kvantitatívne a kvalitatívne ladeného rozboru, možno analýzu ako i jednotlivé dielčie zistenia čítať aj ako sledovanie troch prelínajúcich sa a neoddeliteľných aspektov internetových debát a do nich odoslaných príspevkov. Na jednej strane, diskusie predstavovali arénu výkladov (v tomto prípade) problému dotovaného poľnohospodárstva a dotovaných farmárov. Zároveň však, jednotlivé diskusné nite i debata o poľnohospodárstve na fóre denníka SME ako celok²² vytvárali sociálne pole vyšrafované dynamikou lokálnej interakcie, uskutočňovanej predovšetkým skrze rolu predstaviteľov väčšinovo a menšinovo zastúpeného stanoviska. A napokon, váha a efektivita tak presadzovaných verzií, ako aj interakčných úloh, bola vystavaná prostredníctvom kompetentne volených diskurzívnych a etnometodických nástrojov. Re/definovanie otázky poľnohospodárstva, interakcia vsadená do možností a medzí členstva v lokálne dominantnej/subordinovanej skupine a diskurzívne/etnometodické vystužovanie „reči-v-(inter)akcii“ predstavujú tri základné roviny predstavenej analýzy i jednotlivých zistení týkajúcich sa stratégií prezentovania väčšinového („A“) versus menšinového („B“) názoru.

„A“ diskusné príspevky boli interakčne nasmerované na ostatných reprezentantov lokálne dominantnej kategórie kritikov dotácií. Ich (zväčša) krátke, značne indexikalizované vstupy, nadnášané známosťou a samozrejmosťou odrazových premís, z pozície numerickej i diskurzívnej dominancie nielen ťažili, ale ju aj aktívne upevňovali. Použité etnometódy strohého vyjadrovania, idiomatických formulácií, spoločného humoru a zdieľaného žargónu diskurzívnu prevahu a spoločné členstvo súčasne budovali i potvrdzovali. Personifikáciou beneficentov dotácií, obviňovaním farmárov z pasívnej nečinnosti, pripisovaním im priam kriminálnej zodpovednosti a morálnym odsudzovaním dotačného systému „A“ diskutujúci nielen konštruovali a presadzovali spoločenskú problematickosť dotovaného poľnohospodárstva, ale zároveň aj stavali „B“ účastníkov do roly obhajcov morálne odsúdeniahodnej skupiny ľudí.

Situácia reprezentantov menšinovo zastúpeného názoru vyžadovala zvládanie značne odlišných interakčných úloh. Reaktívny a defenzívny charakter „B“ diskusných vstupov súčasne odrážal i utvrdzoval ich subordinovanú pozíciu. Narúšanie „intra-diskurzívnej“ debaty „podobne uvažujúcich indivíduí“, boj proti zaznávaniu a nerešpektovaniu „B“ argumentov a pokusy transformovať diskusiu na „inter-diskurzívny stret“ uskutočňovali „B“ diskutujúci najmä etnometódami odmietania dichotomizujúcich identít a vťahovaním „A“ predstaviteľov do svo-

²² Ako som poukázala v analýze, diskutujúci nereagovali len s príspevkami odoslanými do konkrétnej diskusnej nite, ale zapájali do debaty aj rekonštruované argumenty z iných diskusií ako aj typizované stanoviská „ideálnych“ predstaviteľov opozičného názoru.

jich výkladov prostredníctvom zapájania druhej osoby jednotného a prvej množného čísla. Napriek aktívnemu predkladaniu námietok ohľadom kvalifikácie na výkon roly kompetentného posudzovateľa problému a významu poľnohospodárstva ostávali „B“ diskusné vstupy pripútané v podriadenej pozícii predovšetkým explicitnou formuláciou opozičnej orientácie svojich vstupov a obšírnou artikuláciou východiskových postulátov svojich komentárov.

Týmto textom som sa usilovala osvetliť mechanizmy prekonávania a udržovania fragmentácie a dominancie diskurzu (nielen) v internetových debatách. Internetovú verejnú sféru ešte stále sprevádza poveseť demokratického, rovnocennosť i deliberáciu (najväčšmi) zabezpečujúceho priestoru, kde nie „kto“, ale „čo“ predstavuje ťažisko diskusie [Waldstein 2005]. Moja práca, tak ako aj analýzy iných výskumníkov, mala za cieľ poukázať, že internetové fóra, tak ako aj iné domény sociálnej praxe, nepredstavujú arénu „čisto epistemických opozícií“, ale „pole mocenského zápasu“ [op. cit.] o presadenie určitej interpretácie vecí a udalostí a o získanie/udržanie dominantnej pozície. Výberom prípadu uskuutočňovania inter-diskurzného sporu v podmienkach nevyváženého zastúpenia oponujúcich si výkladov ako nezriedkavej interakčnej scény som sa usilovala poukázať na významný rozdiel v nárokoch takejto diskusnej situácie na reprezentantov väčšinového a na predstaviteľov menšinového názoru. Snažila som sa tiež zdôrazniť, že otázka dominancie a subordinácie je v (internetových) debatách len z časti otázkou počtu reprezentantov. Rovnako dôležité, alebo možno ešte dôležitejšie než numerická prevaha, sú diskurzné či etnometodické spôsoby uskutočňovania dominancie, resp. podriadenosti konkrétnou výstavbou a interakčným nasmerovaním diskusných vstupov.

JANA LINDBLOOM pracuje na Sociologickom ústave SAV v Bratislave a zároveň je doktorandkou na katedre sociológie FSS MU v Brne. V dizertačnej práci sa venuje otázke poľnohospodárstva a farmárov.

Literatúra

- Antaki, C., S. Widdicombe. 1998. „Identity as an Achievement and as a Tool.“ Pp. 1–14 in C. Antaki, S. Widdicombe (eds.). *Identities in Talk*. London: Sage.
- Dahlberg, L. 2007. „Rethinking the Fragmentation of the Cyberpublic: from Consensus to Contestation.“ *New Media & Society* 9 (5): 827–847.
- Edwards, D. 1998. „The Relevant Thing about Her: Social Identity Categories in Use.“ Pp. 15–33 in C. Antaki, S. Widdicombe (eds.). *Identities in Talk*. London: Sage.
- Edwards, D., A. Hepburn, J. Potter. 2009. „Psychology, Sociology and Interaction: Disciplinary Allegiance or Analytic Quality? A Response to Housley and Fitzgerald.“ *Qualitative Research* 9 (1): 119–128.
- Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.

- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Harré, R. 2003. „The Discursive Turn in Social Psychology.“ Pp. 688–706 in D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (eds.). *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, MA, Oxford, Melbourne: Blackwell.
- Havlík, M. 2007. „„Slušný“ Bursík a „neslušný“ Železný v Otázkách Václava Moravce.“ *Biograf* 14 (43–44): 33–68.
- Herring, S. C. 2003. „Computer-mediated Discourse.“ Pp. 612–634 in D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton (eds.). *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Heritage, J., G. Raymond. 2005. „The Terms of Agreement: Indexing Epistemic Authority and Subordination in Talk-in-Interaction.“ *Social Psychology Quarterly* 68 (1): 15–38.
- Hester, S., P. Eglin. 1997. „Membership Categorization Analysis. An Introduction.“ Pp. 1–23 in S. Hester, P. Eglin (eds.). *Culture in Action. Studies in Membership Categorization Analysis*. London, Washington, D.C.: International Institute for Ethnomethodology and Conversation Analysis & University Press of America.
- Homoláč, J. 2006. „Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 329–351.
- Housley, W., R. Fitzgerald. 2008. „Motives and Social Organization: Sociological Amnesia, Psychological Description and the Analysis of Accounts.“ *Qualitative Research* 8 (2): 237–256.
- Housley, W., R. Fitzgerald. 2009. „Beyond the Discursive: the Case of Social Organization – a Reply to Edwards, Hepburn and Potter.“ *Qualitative Research* 9 (1): 129–133.
- Horton-Salway, M. 2001. „The Construction of M.E.: The Discursive Action Model.“ Pp. 147–188 in M. Wetherell, S. Taylor, S. J. Yates (eds.). *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, The Open University.
- Jayyusi, L. 1984. *Categorization and the Moral Order*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Kabele, J. 1998. *Přerody. Principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum.
- Kitzinger, C. 2000. „How to Resist an Idiom.“ *Research on Language and Social Interaction* 33 (2): 121–154.
- Kusá, Z. 2003. „Rašomon v skúmaní prípadov.“ *Sociológia* 35 (1): 37–60.
- Lamerichs, J., H. F. M. te Molder. 2003. „Computer-mediated Communication: from a Cognitive to a Discursive Model.“ *New Media & Society* 5 (4): 451–473.
- Lee, F. L. F., A. M. Y. Lin. 2006. „Newspaper Editorial Discourse and the Politics of Self-censorship in Hong Kong.“ *Discourse & Society* 17 (3): 331–358.
- Lepper, G. 2000. *Categories in Text and Talk: A Practical Introduction to Categorization Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Lewis, D. M. 2005. „Arguing in English and French Asynchronous Online Discussion.“ *Journal of Pragmatics* 37 (11): 1801–1818.
- Mautner, G. 2005. „Time to Get Wired: Using Web-based Corpora in Critical Discourse Analysis.“ *Discourse & Society* 16 (6): 809–828.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002. „Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38 (4): 483–499.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2006. „Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládín a jiní v interakci.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (2): 353–377.
- Pomerantz, A. 1986. „Extreme Case Formulations: A Way of Legitimizing Claims.“ *Human Studies* 9 (2–3): 219–229.
- Potter, J. 1997. *Representing Reality: Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.
- Silverman, D. 1998. *Harvey Sacks. Social Science and Conversation Analysis*. Oxford, New York: Oxford University Press.

- Sneijder, P., H. F. M. te Molder. 2005a. „Disputing Taste: Foods Pleasure as an Achievement in Interaction.“ *Appetite* 45 (1): 51–61.
- Sneijder, P., H. F. M. te Molder. 2005b. „Moral Logic and Logical Morality: Attributions of Responsibility and Blame in Online Discourse on Veganism.“ *Discourse & Society* 16 (5): 675–696.
- Waldstein, M. 2005. „The Politics of the Web: the Case of One Newsgroup.“ *Media, Culture & Society* 27 (5): 739–763.
- Wodak, R. 2001. „The Discourse-historical Approach.“ Pp. 63–94 in R. Wodak, M. Meyer (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Wooffitt, R. 2005. *Conversation Analysis and Discourse Analysis. A Comparative and Critical Introduction*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage.
- Yamaguchi, T. 2007. „Controversy over Genetically Modified Crops in India: Discursive Strategies and Social Identities of Farmers.“ *Discourse Studies* 9 (1): 87–107.
- Yates, S. J. 2001. „Researching Internet Interaction: Sociolinguistics and Corpus Analysis.“ Pp. 93–146 in M. Wetherell, S. Taylor, S. J. Yates (eds.). *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London, Thousand Oaks, CA, New Delhi: Sage, The Open University.

Dokumenty

- European Commission. 2008a. „Europeans, Agriculture and the Common Agricultural Policy.“ [online]. Brussels: European Commission [cit. 27. 3. 2009]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/agriculture/survey/fullreport_en.pdf>.
- European Commission. 2008b. „Cheaper and more competitive food prices in Europe.“ [online]. Brussels: European Commission [cit. 27. 3. 2009]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/agriculture/foodprices/index_en.htm>.